

ANNA ALMQVIST

f. Björkman

1864-1924

och hennes familj

Ett livs historia
sammanställd och berättad av Christina Zetterberg

ANNA ALMQVIST
 f. Björkman
 1864-1924
 och hennes familj

Personer

Anna Almqvist, f. Björkman 1864-1924
 gm Sven Almqvist 1855-1910

Deras barn:

Lennart ...1889-1934
 Agnes...1890-1901
 Gustaf 1892-1947
 Daniel 1895-1950
 Carl 1898-1962
 Gerda 1904-1957

Annas syskon:

Albert 1863-1906
 Elin 1866-1941
 Thyra 1874-1967

Annas föräldrar:

Axel Björkman 1833-1886
 Ebba, f. Björkenheim...1844-1898

Svens föräldrar:

Ludvig Almqvist...1818-1884
 Eugénie, f. Björkman...1828-1903

Svens syskon:

Lina, g. Boström...1852-1930
 Robert...1857-1934
 Ludvig...1860-1920
 Knut...1863-1937

FÖRORD

Ur "The God of Small Things" av Arundhati Roy, 1997:

"He explained to them that history was like an old house at night. With all the lamps lit. And ancestors whispering inside.

'To understand history,' Chacko said, 'we have to go inside and listen to what they're saying. And look at the books and the pictures on the wall. And smell the smells.'

... 'But we can't go in,' Chacko explained, 'because we've been locked out. And when we look in through the windows, all we see are shadows. And when we try and listen, all we hear is a whispering. And we cannot understand the whispering ...'"

I det rum i Irsta Prästgård, som kallades biblioteket, stod på 1930 och 40-talet en chiffonjé, som tillhörde kyrkoherde Gustaf Almqvists bror Carl. Klaffen var stängd, alla lådor var låsta.

En dag 1937, när Carl var på besök i Prästgården, bad han mig, Christina Almqvist 11 år, att komma och se när han drog ut en av de stora lådorna i sin chiffonjé. Jag tyckte det var spännande men blev ganska besviken. Min farbror Carl ("Carle" kallad av brorsbarnen) tog fram något prasslande gråsvart. "Det här är din farmors brudbukett", sa farbror Carl högtidligt. Jag stirrade - kanske kunde man se att det hade varit en bukett röda rosor.

Farbror Carl började berätta om sin mor, min farmor Anna, som hade dött två år innan jag föddes. Och brudbuketten - den var 50 år gammal! Jag tyckte att det var oändligt länge sedan mina farföräldrar gifte sig. (När jag skriver detta är det precis 50 år sedan jag själv gifte mig.)

Långt senare kom denna chiffonjé i min ägo. Brudbuketten var borta, men alla lådor var fulla av skatter. Ja, inte var det Ulrika Magdalenas pärlhalsband eller ens ett Tre skilling bancofrimärke som låg i något lönnfack. Nej, "skatten" bestod av brev, foton och dokument rörande släkten. På gamla da'r har jag nu intresserat sysslat med dessa papper och också velat dela med mig av deras innehåll. Min farmors liv har jag något berört i "Bref från Högforsbor" och i min skildring av min farmors mor Ebba Björkman.

I chiffonjén låg en handskriven bok som vi , Carls syskonbarn, kallar "Carls dagbok". Egentligen är de hans nedtecknade barndomsminnen. Ur dessa minnen kommer jag här att citera åtskilligt som rör familjen Almqvist. Dessutom har Carl under årens lopp (något entonigt och malande) muntligt berättat för ointresserade syskonbarn episoder från barndomshemmet. Något har fastnat, mycket har vi glömt. Nu är det med tacksamhet jag använder allt detta material.

"En biografi skall inte vara ett meningslöst rabblande av oväsentligheter", har någon sagt. Men vad är väsentligt och vad oväsentligt? Jag hoppas mina läsare kan hitta något som intresserar just henne eller honom i den här skildringen.

FÖRSTA KAPITLET

i vilket vi får veta något om Anna Björkmans barndom och ungdom. Mycket är redan bekant.

.När Anna Björkman föddes på Görvälns gård den 13 juni 1864, hade hennes storebror ännu inte fyllt ett år. Den lilla flickan fick heta Anna Maria Sofia.

"De faddrar som i Järfälla Dopbok äro antecknade för Herr Brukspatron A.F.Björkmans på Görväln barn, äro ...För dottren Anna Maria Sofia: Landshöfdingen Friherre Knut Åkerhjelm och hans hustru Fru Josefina Åkerhjelm f. Björkman.

Kaptenen Eugèn Ekenstjerna och hans hustru, Fru Fanny Ekenstjerna, f. Björkman.

Brukspatron Bengt Magnus Björkman, och Statsrådinnan Fru Eugénie Almqvist, f. Björkman. Löjtnanten Friherre Edvard Cederström, och Demoiselle Maria Lundbeck."

Annas föräldrar var Axel Fr. Björkman och hans kusin Ebba Björkenheim från Finland. De hade gift sig 1862 och bodde på Görväln i Järfälla socken ett par mil nordväst om Stockholm.

Axel hade, när de gifte sig, övertagit Görvälns gård av sin mor Marie Antoinette B. Fadern A.U. Björkman hade dött 1855. Det var dennes far, Bengt Magnus Björkman (d.ä.) som köpt Görväln år 1802. Familjen hade bott på Görväln om somrarna (ibland också på Grönsinka i Gästrikland); i våningen i det Björkmanska huset, Regeringsgatan 36 i Stockholm, på vintrarna.

Annas "storebror" hette Albert, född 1863. År 1866 föddes Elin, sex år senare Thyra, som bara blev två år, och 1874 den yngsta systemen, som också fick namnet Thyra. Anna och Elin blev de som var mest förtrogna.

GÖRVÄLN

"Görväln är namnet både på en fjärd och på en gård. Fjärden är en del av Mälaren, men den är också en del av en farled åt norr in i Uppland ..." skriver Bertil Risveden i "500 år på Görväln".

Numera, 1999, kallas Görväln för "slott" och huvudbyggnaden ägs av ett krögarpar, som där driver restaurang. "Slott" är ett alltför överdrivet ord. Görväln har varit en gammal herrgård, inte särskilt stor. Men vackrare läge kan man knappast tänka sig. Gården ligger högt vid en smal vik av Mälarfjärden. Stora huset började byggas på 1600-talet. När Bengt Magnus Björkman köpte Görväln 1802, byggde han om och rustade upp. Den största förändringen var att vindsvåningen inreddes och takkupor med fönster togs upp.

Om Annas far, Axel Fr. Björkman står det i "500 år på Görväln": "Görväln hade av tidigare ägare mest använts för sommarbruk. Axel rustade det för att bli en god åretruntbostad."

I min berättelse om Annas mor Ebba har jag återgivit vad Annas son Carl har skildrat om livet på Görväln, då Anna var en liten flicka. Jag tar mig friheten att citera det igen.

"Fastän Görväln ligger så nära Stockholm, att skenet från 'Eldkvarns' brand på nuvarande Stadshustomten syntes dit, fick min mor och hennes syskon i sin franska 'Geographie' blott lära sig följande svenska städer: Stockholm, Gotembourg, Malmoe et Norrkopäng. Biologi var helt bannlyst såsom ett rent av opassande ämne. Åtminstone tidvis var det förbjudet för barnen att tala det simpla svenska språket (= tjänstefolkets språk). Nej, man skulle skilja sig från folket genom att 'parler francais' eller 'speak english'. Då var det kanske inte överraskande att på Görväln endast flaggades med trikolorn. Eller att morfar under 1870-71 års krig gav sina utomordentligt bestämda sympatier tillkänna genom att lova sina barn i händelse av fransk seger ett kilo konfekt, men om tyskarna vunne ett kok stryk... Därför att mormor alltså var född Björkenheim, kallades hon 'Hennes Nåd', och hon hölls av folket för ett högre väsen, där hon trippade omkring i guldskinnskor. Hon höll, som det hette på den tiden, på husets bästa. Allt, utom salt och hårt bröd, förvarades 'sous clef'. Sålunda delade mormor ut sockerbitar till varje mål, där sådant skulle få förekomma. Den nimbus, som 'Hennes Nåd' förvärvat bland tjänstefolket, var man mycket aktsam om. Det kunde ju hända, att t.o.m. 'Hennes Nåd', som dock inte var mer än människa, vid handhavandet av sitt porslin kunde slå sönder något. Då fick barnen order att lönnligen efter skymningen gräva ner skärvorna i trädgården."

Detta är vad jag själv också hört berättas, just av min farbror Carl A. Han talade även om vad han ytterligare hade hört av sin mor beträffande mormor Ebba: En gång hade Ebba tillsammans med döttrarna varit på väg med häst och vagn in till Stockholm från Görväln. Flickorna glädde sig. Men Anna råkade säga något som misshagade mamman, varpå alla tre döttrarna fick stiga ur vagnen och GÅ tillbaka hem.

Från "500 år på Görväln": "Axel blev en engagerad järfällabo, som ivrigt deltog i kommunens politiska liv ... Sin mest kända kommunala insats gjorde han dock på skolans område. Han inrättade nämligen en skola vid Görväln."

Men det var naturligtvis inte tänkbart att hans egna barn skulle gå i den skolan. Albert undervisades av en informator, flickorna av guvernanter. Annas syster Elins son, Bertil Lundman, berättar: "... Likaledes hade familjen franska lärarinnor för döttrarna: den glada mademoiselle Huiguin och den lärda och allvarliga mademoiselle Abegg ..."

(Mer om hur det såg ut på Görväln står att läsa i min skrift om Ebba Björkman.)

(När lilla Anna Björkman var två år, 1866, föddes en annan liten flicka, som också fick namnet Anna. Hon var dotter till en skräddare i Kolbäcks socken i Västmanland. Denne drabbades också, liksom Anna B:s far, av tuberkulos, lungdotter. Även han dog och lämnade efter sig en änka och tre barn, Karl, Anna och Emma. Det var det enda han lämnade. Han hade varit tämligen välbeställd men hade blivit spådd att han skulle dö utfattig. Olyckliga omständigheter gjorde att spådomen gick i uppfyllelse.

Lilla Anna Jansson fick tillsammans med mor och syster tillfälligt vistas på Fattigården i Kolbäck, tills något annat kunde ordnas. Brodern Karl var

begåvad och så duktig i skolan att läraren sa: "Nu får du sluta i förtid, nu har jag inte mer att lära dig." Karl blev anställd på apoteket i Köping, modern och Emma flyttade till Västerås och Anna blev lillpiga hos en bonde i Dingtuna. Där växte hon upp som barn i huset.)

I PENSION I SCHWEIZ

Ur Nordisk Familjebok 1911: "Lausanne ligger två kilometer norr om Genève sjön ... Stadens höga läge ger densamma en tjugande utsikt över sjön ... tusentals unga personer av båda könen från jordens alla länder erhålla uppfostran och undervisning i dess mer än hundra pensioner."

Anna och Elin vistades i en sådan pension i flera omgångar, med början då de var endast nio och sju år gamla! Resan dit måste ha varit lång och besvärlig - ångbåt och tåg med många byten. Vem följde med dem? Knappast mamma Ebba. Kanske någon av de franska guvernanterna. Anna berättade som vuxen för sonen Carl att flickorna tyckte det var förskräckligt att vara så långt hemifrån och att delängtade hem. Anna sa en gång till lillasystern: "Vi ska inte visa dem att vi är ledsna!"

I 18 år fick Anna bo på Görväln, omväxlande med pensionsvistelserna i Schweiz. Annas pappa Axel hade gjort energiska insatser på Görväln och i kommunen, men i början av 1880-talet var krafterna slut. Han hade drabbats av lungtuberkulos och ansåg sig inte orka med gården längre. Görväln såldes 1882 och familjen flyttade in till Stockholm. De hade en våning på Humlegårdsgatan 1, Hedvig Eleonora församling. Huset där de hyrde måste ha legat, där nu Östermalms saluhall finns. Förut låg där trähus med trädgårdar.

Familjen Björkmans våning innehöll 8 rum. I äldsta dotterns rum fanns bl.a. "en soffa (som tydligen tjänade som säng), ett toilettbord, ett skrifbord, en lavoir med tillbehör".

Axels sjukdom förvärrades, och han måste söka bot i ett varmare klimat. Under vintrarna 1884-86 vistades Annas föräldrar på kurorter i Tyskland och på Rivieran. Brodern Albert praktiserade på olika lantgårdar och började 1885 på Ultuna lantbruksskola. Anna och hennes två systrar fick komma till faster Josephine Åkerhielm på Högfors. Axel hade några år varit delägare i Högfors bruk i närheten av Norberg i Västmanland och hade en särskild känsla för bruket och för sin syster Josephine.

Axel och Ebba Björkmans barn hade många kusiner, såväl i Finland som i Sverige. Knut och Josephine Åkerhielms barn, kusinerna på Högfors, blev deras verkliga vänner, trots att flickorna där alla var något äldre än Anna, Elin och Thyra. Kusinerna hade träffats tidigare genom åren, både i Stockholm och på Högfors. När flickorna Björkman nu vistades hos faster Josephine, när föräldrarna var utomlands, var det Anna (f. 1855) och Aimée (f. 1858) Åkerhielm som var kvar i hemmet. De äldre Elvine och Ebba var redan gifta med varsin Hamilton.

Högfors herrgård (från 1700-talet) är en låg envåningsbyggnad med säteritak. När familjen blev allt större lät Knut Åkerhielm, år 1874, inreda vinden, och då tillkom de karakteristiska takkuporna. Vi vet att Anna och Aimée Å. hade sina rum däruppe i övervåningen och att också flickorna Anna, Elin och Thyra fick bo där. Huset ligger alldeles intill en vacker, stor damm i en liten å. Kanske åkte flickorna skridsko på dammen under vintrarna.

Vad sysslade då de unga flickorna med? De var mycket utomhus. De åkte på utflykter och till Karbennings kyrka med häst och vagn eller släde. De gick långa promenader, plockade bär och svamp när det var den tiden. Man har också hört att Högforsflickor, vid någon tråkig bjudning, kunde smita ut och ta sig en simtur i dammen. Kanske gällde det någon senare generation. Flickorna Björkman fick nog vara utomhus mycket mera än de var vana vid.

Inomhus hjälpte man till i köket med enklare göromål - bakade "småbröd" och gjorde andra julförberedelser. De unga flickorna spelade piano om kvällarna, läste högt och handarbetade. De hade "förtroliga samtal" uppkrupna i en soffa. Så här kunde man ha det på Högfors:

Anna Å. skriver i ett brev till kusinerna Anna och Elin 1883:

" ... Vi äro så der temligen flitiga med sömnad; bland annat hålla vi på med handdukar och duktyg åt Ebba ... Fröken Cronqvist kom den 1 sta februari, och systrarna spela flitigt för henne, så att pianot numera sällan är ledigt. Om qvällarna ibland spelar hon så vackert för oss, och då sitta vi i halfmörkret i ett af förmaken bredvid salen och höra på eller också vandra vi fram och tillbaka genom rummen. Eljest läsa vi ofta högt ..."

Liksom på Görväln höll man sig till familjelivet; det finns nästan ingen skildring av hur det gick till hos smeder och hyttarbetare. Och ändå måste de ha mött kolkörarna med sina lass, hört hammarslagen i smedjorna och dånet och rasslet från hyttan.

Elvine Åkerhielm-Hamiltons barn hade en kusin, som sommaren 1907 vistades en tid på Högfors. Det var författarinnan Agnes von Krusenstjerna, då 13 år. Olof Lagercrantz skriver i sin bok om henne: "Agnes von Krusenstjerna var där endast några korta sommardagar, men skulle hela sitt liv minnas den förtätade stämningen på denna gamla gård med sin trögflytande damm i trädgården, sitt lusthus, sin höga stenmur runt gårdsplanen och sina uråldriga almar ... Tiden stod stilla. Ingenting trängde in utifrån. Man levde i en sluten krets, var aldrig ensam, uppförde levande charader, promenerade i de milsvida skogarna ..."

Men Anna var nog inte helt lycklig och glad på Högfors. Aimée Å. skrev till systemen Anna Å (då tillfälligt i Stockholm) antagligen 1884:

" ... Anna B. var hela tiden mamma var borta och äfven sedan så hysterisk och hade så ont i hufvudet och i ryggen, så det var så tråkigt - jag önskar jag hade mer tålmod med henne ..." (K.B. Högforsarkivet).

Om nu detta gällde "vår" Anna (Det fanns fler Anna B.: Anna Björkman på Sätuna och kusinen Anna Björkman, Edwards dotter), måste man förstå vår Annas situation. Pappa Axel var sjuk - hur skulle det sluta? Flickorna fick vistas på Högfors, välkomna, men ändå hemifrån. Anna var äldst; hon hade ansvaret att se till att de yngre systrarna uppförde sig.

Föräldrarna skrev många brev från sina kurorter utomlands. Ett par exempel:

Axel till flickorna.

"Wiesbaden 28 november 1884

... Ehuru doktorn enträget ville att jag skulle gå ut äfven de kalla dagarna, höll jag mig ändå inne, ty jag hostade mer, då jag varit ute och inandats den kalla luften ... Helsa så hjertligt den snälla Faster från Mamma och mig ..."

Ebba till Albert.

"Mentone 14 Mars 1885 (Alpes Maritimes) Alexandra Hôtel

Kära Abbe!

Ditt kärkomna bref af den 8 dennes emottogo vi med glädje i går afton kl 10. Gudskelof, Pappa är rask och ser bra mycket friskare ut här än i Wiesbaden ... "

Under denna tid skrev Anna till sin mormor Sophie Björkenheim i Finland och berättade om sig, sina syskon och om "de så aflägsset vistande kära Föräldrarna". Mormodern svarade och förtäljde om sitt föräldralösa (styv-) barnbarn Sophie, kallad Hia, som Anna sedan skulle bli mycket god vän med.

Men kurorter och dess läkare eller det varmare klimatet hjälpte inte. Den 6 april 1886 dog Axel Björkman i Wiesbaden.

Modern Ebba flyttade snart från Humlegårdsgatan 1 till Floragatan 16. Huset, byggt 1884, finns ännu kvar.

Vad ägnade sig Anna mera åt under ungdomstiden?

Bertil Lundman berättar om sin mamma Elin, syster till Anna: "Hon (Elin) var rätt musikalisk och sjöng med sin vackra altröst och spelade orgel och piano". Jag har inte hört att Anna sjöng eller spelade piano; men att lära sig spela ingick nog i hennes uppfostran. "Ett gammalt pianino" fanns i det Björkmanska hemmet och senare även i det Almqvistska. "Litteratur, missromaner, läste hon (Elin) huvudsakligen på engelska", skriver B.L. Vad läste Anna som ung? I ett brev från faster Josephine Å. på Högfors i juni 1887 står det: " ... Aimée tror sig ej ha några böcker som du ej redan läst, men Elvine har flera goda Engelska sådana och hon föreslår att Du följer Anna (kusinen från Högfors) till Villagatan 17 och der sjelf väljer ut vad du vill ha."

I juli 1881 skrev kusinen Elvine Åkerhielm och bad Anna vara tärna vid vigseln mellan Elvine och Hugo Hamilton: " ... Vårt bröllopp blir som jag hoppas i början på September. Då är du kanske ej hemma ännu ... qvar uti Schweiz??"

Nej, Anna kunde inte vara tärna på kusinens bröllop; hon var ännu "qvar uti Schweiz", hade varit där åtminstone sedan januari 1881.

När Anna då åter var i Lausanne, gick hon åter till fotografen Welti, som redan på 1870-talet hade fotograferat småflickorna Anna och Elin. Nu var Anna 17 år, hade växt upp till en något knubbig ung dam (så typiskt för unga flickor i den åldern). Hennes dräkt är trångt sydd, hon har nog ett snörliv under den fylliga barmen, en vit fishy runt nacken.

Sommaren 1882 vet vi att hon med föräldrarna besökte Marienlyst i Danmark. Den 16 mars 1885 gick Anna till "Kongl. Hof-Fotografen" Selma Jacobsson på Fredsgatan i Stockholm. Föräldrarna var i Mentone på Rivieran. Var bodde Anna då? Var hon inte kvar på Högfors? Fotot visar Anna, snart 21 år, ansiktet har fått ett mer moget uttryck, frisyren är stram och enkel, klänningen hög i halsen

Hon gick och läste och konfirmerades - var och när vet vi inte. Hon gick på hushållsskola våren 1887.

I breven från Högforsborna får vi veta att Anna för fasters och kusiners räkning "uträttade kommissioner", d.v.s. gick i bodar och affärer och köpte tyg, sybehör m.m., vilket inte så lätt kunde skaffas i Högfors eller Norberg. Hon ombesörjde bl.a. reparation av faster Josephines "sidendolma med pärlgarnityr och plyschfoder" och förhandlade med sömmerska om det som skulle sys och skickas till Högfors.

Jag tror att familjens umgänge var ganska begränsat, och att en ung flicka-kvinna i de kretsarna på den tiden knappast skaffade sig egna nya vänner. Man umgicks med släkten. Gick Anna i någon dansskola, förekom det baler där hon var med?

Annas farmor, Marie Antoinette Björkman, hade ju en våning i det Björkmanska huset, Regeringsgatan 36. Där bodde hon till sin död 1876. Nog träffade Anna där, redan som liten flicka, den nio år äldre kusinen Sven Almqvist., även om Annas far Axel inte kunde tåla svågern Ludvig, Svens far. Och nu kommer Sven Almqvist in i bilden.

ANDRA KAPITLET

i vilket vi presenteras för Sven Almqvist och hans familj.

SVEN ALMQVIST

En av Annas fastrar, Axel Björkmans äldsta syster, hette Eugénie, född 1828. Som barn och ung bodde hon med sina föräldrar och syskon just i det Björkmanska huset i Stockholm. I grannfastigheten, Regeringsgatan 38, hyrde 1851 revisionssekreteraren i Högsta domstolen Ludvig Almqvist. Denne blev förälskad i den 23-åriga "Mamsell" Eugénie, i hennes "mildhet och godhet". Samma år stod deras bröllop på Görväln. Eugénie kallades av systerbarnen på Högfors för "lilla söta Mogénie".

Ludvig Almqvist var det näst yngsta barnet till prosten Sven Almqvist i Gränna och dennes hustru Gustava, född Brandelius. Paret fick tolv barn. Det berättas om prostinnan Gustava att hon "var en gammaldags hustru, ödmjuk, kujonerad och lite förskrämd. Hon skötte barn och hem på ett förträffligt sätt. Varje månad, när hon inte väntade barn, föll hon på knä och tackade Gud." (Harald Almqvist, sonsonson till Gustava.)

Familjen Ludvig och Eugénie A:s första bostad var Regeringsgatan 38, åren 1851-1856. Eugénie och Ludvig fick en liten dotter, Lina, 1852, född på Görväln och åter en flicka Clara, född och död 1854 i Ytterselö socken på Selaön. Sonen Sven föddes, 1855, säkerligen i hemmet på Regeringsgatan. Ett enda år, 1857, bodde de i Klara S. Kyrkogata 12. Där föddes Robert, 1857. Året innan, 1856, köptes Algö gård på Selaön. Ett år tidigare hade Eugénies far dött och dottern fått ut ett arv, som naturligtvis hennes man disponerade över.

När Ludvig Almqvist blev civilminister hade han så småningom, från 1858, tjänstebostad i det Stenbockska palatset på Riddarholmen. Familjen fick ytterligare två söner, Ludvig 1860, född på Riddarholmen och Knut 1863 på Blasieholmen. Alla familjen Almqvists barn kommer som vuxna att finnas med senare i den här berättelsen.

"Från tjänstebostaden på Riddarholmen flyttade familjen 1862 till en hyresvåning i det s.k. 'Wijnbladiska huset', Arsenalsgatan 2 (mitt för Blasiehomstorg). Nästa bostad blev V.Trädgårdsgatan 15 A. Efter Eugénies mors, M.A. Björkmans, död 1876 övertog familjen Almqvist det Björkmanska huset på Regeringsgatan och de flyttade in i paradvåningen en trappa upp." (Överste Sven Almqvist)

År 1955 samlade Sven och Anna Almqvists son Carl sina syskonbarn till en minnesstund för att fira 100 årsdagen av Sven Almqvists födelse. Carl sammanställde också skriftligt några fakta och intryck av den far, vars minne han älskade och vördade.

Svens far Ludvig ville att hans äldste son skulle bli jurist, liksom han själv. Helst önskade dock Sven bli präst. I Almqvistska släkten hade en lång rad av förfäder varit präster i Småland. Faderns vilja segrade. Sven började studera

juridik i Uppsala 1874. Dessförinnan hade han gått i Klara femklassiga elementarläroverk och avlagt mogenhetsexamen vid Stockholms gymnasium.

I en liten resedagbok skildrar den knappt 17-årige Sven A. en resa han gjorde i juli 1872 genom Dalarna, tillsammans med brodern Robert:

"Den 2 Juli, en Tisdag, lemnade vi Högfors och foro, beledsagade af Anna, Elvine, Silverstolparne och Hedgren, till Engelsberg, der "Lars", ångfartyget, låg, försedd med ny ruff och nymålade. Efter en stund anlände ångfartyget Norberg, på hvilken lektor Höjer med fru befunno sig.

Sedan vi helsat på lektor Höjer och tagit afsked af de andra och sagt Anna och Elvine ett hjertligt "Välkommen till Stockholm, för att der tillbringa vintern" foro vi af under viftande och vinkande ... På torsdagen fick jag veta att Lina fått ett barn, en flicka ..."

Vi ser här att Sven tidigare än Anna hade kontakt med och vistades hos Högforsborna. Överste Sven Almqvist skriver angående umgänget mellan Åkerhielms och familjen Almqvist på 1870-talet: "Flickorna Åkerhielm och pojkarne Silverstolpe blev efter hand syskonen Almqvists bästa vänner och förtrogna och besökte ofta det gästfria hemmet. Också en och annan kusinromans växte fram i denna miljö eller vid de äldre brödernas besök på Högfors." År 1872 var Anna B. bara åtta år.

Ett brev från fadern Ludvig, skrivet på ett ark, hopvikt och lackat till ett kuvert, frimärke "Tolf öre": "Studeranden af Stockholms nation, Herr Sven Almqvist, Vedtorget 4. Uppsala.

Min käre Sven

Nu då jag ser att Du ej kommer hem öfver denna Söndag, vill jag icke underlåta att skriva några ord och tacka Dig för senaste brevet. Jag hade brådt om i början af veckan, så att Mamma skref i mitt ställe och skickade Dig 50 Rr, hvilka, om de riktigt framkommit, jag hoppas måtte förslå till dess vi råkas, utan att Du behöfver anlita vigilancen.

Det var glädjande att inhemta att du absolverat tentamen i matematik. Få nu se om Du hinner göra undan filosoferna i terminen, så att Du blott har historien att roa Dig med under sommaren. Försök att få det så stäldt, om möjligt är. För kusinerna Åkerhjelm's skull har Du, såsom jag ser, åtnjutit mycken godhet hos Landshöfdingen och der haft roligt, hvilket mycket fägnar oss. Vi undra om flickorna Å. ännu äro kvar eller om de återvändt till Högfors.

Här är sig likt och allt står väl till. Robert skref i Fredags svenska och igår latin samt synes vara belåten med sina scripta. I morgon och öfvermorgon förestå de öfriga skrifproffen. I dag är Filip Boströms första lysningsdag med thy åtföljande gratulationer och presenter. Bröllopet blir i början af Maj, då de nygifva ämnar på sjelfva bröllopsdagen anträda en resa utrikes på 6 à 8 veckor. Lina och Gustaf stanna väl kvar i Stockholm öfver detta bröllop, men torde derefter oförtöfvadt flytta ut till Östanå, kanske för i fall ångbåten börjar gå. Detta är dock osäkert. Isarne ligga ännu fasta på många ställen och kanske tillåta ingen skeppsfart förr än i Maj.

Mamma undrar om Du bekommit en kappsäck med saker till flickorna Åkerhjelm. Hon och alla andra helsa Dig hjertligen.
Din hulde far
Ludv. Almqvist.
Stockholm, Söndag 18 April 1875.

(Landshövdingen i Uppsala hette då Hamilton. Elvine Åkerhielm från Högfors var god vän med Hamiltons dotter Eva (senare gift Krusenstjerna) och både Elvine och Ebba Å. gifte sig med varsin son Hamilton.)

Men vad är detta? Hör här historiens vingslag!

"Jeg har idag fulgt HC Andersen til graven. Du har naturligvis alt for laenge siden hørt det sorgens budskab, du har naturligvis hørt at den gamle eventyrdigter har sluttet sit livs eventyr. Mage til følge som idag har jeg ikke set; alt stort, alt af videnskab og kunst var tilstede ved hans kiste; selv kongen og kronprindsen fulgte; alle kjøbenhavnske foreninger fulgte med florumvundne faner ..."

Det var en dansk student, Harald Carlsén, som den 11 augusti 1875 skrev till Sven Almqvist. Tidigare på sommaren hade ett Nordiskt Studentmöte ägt rum just i Uppsala, och Sven hade tagit sig an denne Harald C. Tre brev finns kvar, där Harald tackar för gästfriheten. Tydligt hade den danske studenten också blivit hembjuden till Svens föräldrar, för han skrev också till dem och tackade. " ... Du bedes venligast at hilse din broder og alle vennerne fra Upsala ... Wetter... Qwensell ... Knuth Hamilton, den glade, Adolf Schück og de mange andre ... " "Din broder" var Robert A, som just hade börjat sina studier i Uppsala.

Under samma tid var Anna Björkman fortfarande en liten flicka i pension i Schweiz.

Sven Almqvist blev jur. kand. år 1880. Den sommaren reste han till Paris. Sven var 1885 t.f. advokatfiskal, adjungerad ledamot i Svea hovrätt. Han blev assessor där 1890 och hovrättsråd 1898 till sin död. Svens i barndomen och ungdomen grundlagda religiositet präglade hela hans liv. Hans flesta uppdrag, utom tjänsten, " var samtliga av kristligt eller kristlig-social natur. Han invaldes i såväl styrelsen för Sveriges som Stockholms KFUM ... Ett annat uppdrag, värdigt prästen inom min far, var ordförandeskapet i styrelsen för prinsessan Eugénies hem för blinda." (Carl A. 1955)

År 1884 hade Ludvig Almqvist dött på Algö, och i april 1886 dog Annas pappa. Jag har lagt märke till att unga flickor tenderade att förlova och gifta sig strax efter att deras fäder hade dött. Beror det på att döttrarna var i giftasvuxen ålder? Eller kan det bero på att de tänkte: "Nu gör jag som jag vill"? Eller att de behövde en ny känslomässig bindning?

År 1884 hade gift kvinna blivit myndig vid 21 års ålder.

Anna Björkman och Sven Almqvist blev förälskade i varandra. De var kusiner. Annas föräldrar var också kusiner. Genom historien, i alla samhällsklasser, ända till slutet av 1800-talet, hade inte kusiner varit "förbjudna släktled"; det

var tvärtom ganska vanligt att kusiner gifte sig med varandra. Det är inte förbjudet nu heller, men mycket ovanligt - av arvsbiologiska skäl.

I början av september 1887 förlovade Sven och Anna sig. (Anna bodde då med sin mor och syster Karlavägen 28.) Släktingar i både Sverige och Finland lyckönskade per brev. Bröllopet stod snart därefter, den 8 december samma år. Hos den ansedda sömmerskan Fr.V.Tunborg & Co beställdes såväl "Brud Costume, Orange bouquet och Slöjtyll" som "Promenaddräkt". Inget foto finns från bröllopet, däremot gick paret till fotografen, då de förlovade sig.

Vigseln skedde i S:a Clara nyrenoverade kyrka "kl. 7 e.m." Vigsselförättare var professor Waldemar Rudin. Annas mor, Ebba Björkman, gav "souper å Grand Hotel. Hemtning kl.10." (Hämtningstid sattes ut i inbjudan för att man skulle kunna beställa vagn för hemfärd.)

Vi vet inte om det nygifta paret gav sig ut på någon resa. Årstiden var nog inte lämplig. Anna och Sven flyttade in i det Björkmanska huset. Sven var delägare i huset och hade redan en våning där. Anna var 23 år, Sven nio år äldre. I dessa borgerliga kretsar ansågs en man inte kunna gifta sig förrän han kunde försörja en familj, med allt vad där innebar av hemmets utrustning, tjänstefolk m.m. Hur kändes det nu för Anna, som enligt hennes son Carl inte visste om "äktenskapets realiteter"? Första barnet, sonen Lennart, föddes först den femtonde april 1889 (i Jakobs församling).

TREDJE KAPITLET

Där skildras Annas och Svens äktenskap, deras barn och deras hem.

ÄKTENSKAPET

Vad vet man om ett äktenskap där man inte fått någon insyn? Små glimtar ser vi här och där. Endast ett eller annat brev mellan makarna finns bevarade. Svens börjar: "Älskade!" Sven var 32 år då han gifte sig med Anna. Hur han hade levt tills dess vet vi inte. Han hade från ungdomen en klart kristen livssyn. Inget motsäger att Sven var en god make.

Anna hade levt ett skyddat liv med få möjligheter att träffa unga män på tu man hand. Hon hade sett sina släktingar med många barn och mycket tjänstefolk. Visst väntade hon att samma mönster skulle tillämpas av henne. Nog måste hon ha funderat på hur små barn kom till. Det fick hon snart erfara.

Trots att Sven var en finkänslig och bra make, levde han ännu kvar i det patriarkaliska tänkesättet.

Carl A. berättar: "Mamma hade velat ha sina bestämda hushållspengar, men därvid var Pappa konservativ: Hans mor hade alltid fått pengar vid rekvisition från maken, och då kunde samma regel gälla även i hans hem. Följden blev den, att när Mamma kom in till Pappa, han - åtminstone under sina senare år - tog åt plånboken. Då skrattade maken: 'Säg, inte är det väl alltid pengar jag frågar efter?!' "

Nu kommer en person in i berättelsen, som under tidigt 1890-tal besökte det Almqvistska hemmet. Det var Annas kusin från Finland, Hia Björkenheim. Denna hade blivit svårt sjuk, kommit till Sverige och vårdades på Sofiahemmet. I Hias brev, ända från denna tid, in på 1900-talet till Annas död och senare i brev till Carl A. på 1940- och 50-talet, upprepas detta:

" ... och kära Anna, alltsedan jag hade den stora lyckan att så omedelbart och djupt få blicka in i ditt och Svens unga hem, ja, i edert hjertelag för hvarandra, där dock ständigt grundtonen var att jaget sattes i bakgrunden och den andra blef 1 person, allt sedan har ert hem varit en dyrbar skatt för mitt hjerta ..."

I december 1915 skrev Hia till Anna: " ... Ser du ej framför dig lika tydligt som jag den lilla näpna Agnes ... lilla Eddi med sina runda kinder glada min och grop i hakan ... Hur Lennart alltid stod beskyddande vid sin kära Agnes sida ... O! Hvad du då var glad - och så snarfyndig redan o så varmt Edert hem var."

Och i brev 1921: " ... O! Anna hvad jag mins dig och din unga lycka med Sven. Hvilken renhet strömmade ej ut därifrån. Hvilken hänsynsfullhet, hvilken anderikedom."

Carl skriver om sin pappa Svens 55-årsdag: " Jag minnes hur Pappa då med ett milt, nästan barnligt uttryck föreslog: 'Födelsedagsbarnets hustrus skål!' "

DE SMÅ BARNEN

LENNART Axel Ludvig hade fötts 1889 i det första hemmet , Regeringsgatan 36. Carl A. skrev sommaren 1941 till mig, som då skulle konfirmeras:

"När min bror Lennart var baby, fick din Farmor nervfeber, varför en sjuksköterska anställdes för att sköta henne. Första kvällen böjde sköterskan knä och bad. "Varför?" frågade Farmor. "Det gör jag alltid, då jag får någon ny att vårda, då ber jag för att bli till största hjälp för den sjuka jag är satt att vårda", sade sköterskan. Tidigare hade nog din Farmor varit en mera formellt kristen, men från den stunden gick hon till Gud med allt, både det som tyngde och oroade henne och det som fyllde henne med tack och jubel. Därför blev din Farmor aldrig bitter, aldrig så nedtyngd av sorg och sjukdom, att hon inte, när solen kom åter, kunde bli glad på nytt. Jag vill inte utmåla din Farmor som felfri, men jag bevittnade, hur hon blev allt ödmjukare och mera osjälvisk ..."

Familjen flyttade snart till Östermalm, till den nya Villastaden. En bostad var Floragatan 21, redan 1890, en annan Östermalmsgatan. Längst bodde man i Villagatan 3.

AGNES Maria Axelina, född 8 juli 1890, blev till sin död den enda flickan i den pojkskara, som Anna och Sven begåvades med.

Brev från Sophie Lovén (kusin till Annas far och mor).

"Sätuna d. 13 Juli 90.

Kära lilla Anna!

Af Svens bref till Pappa ha vi med glädje erfarit att Ni fått ett litet önskebarn. Gud välsigne det lilla flicke-pyret och måtte hon blifva Eder till mycken glädje! ... Det är så godt att du har en bra och förständig sköterska för dina båda älsklingar. Jag undrar hur det är med dig sjelf Anna lilla? Måtte du vara rask och kunna njuta af din lycka, ty lycklig är du, kära Anna med din Sven och dina små, och den lyckan förstår jag så väl, som i så rikt mått erfarit den ... Vi har det här mycket godt; föräldrarna äro ganska raska, Anna har tagit sig mycket efter sin pröfvande vinter ... Helsa mycket Sven från Eder tillgifna Sophie Lovén.

Litet brev till Sven från Johan Fredrik Björkman (1807-1891), bror till Svens morfar och Annas farfar (och även bror till hennes morfar).

"Sätuna 15 Julii 1890

Min gode Sven!

Många tacksägelsor för Ditt bref och den glada underrättelsen! Hjertliga välönskningar från oss alla för den unga Modern och önskebarnet genom Din tillgifna
J.Fr. Björkman."

Brev från Agnes till Mamma Anna:

"Matt. 28:20.

Södertelje den 10/6 -99.

Älskade lilla Mamma!

Jag gratulerar, och tänker skicka Mamma den här lilla duken att lägga kammar på, jag tycker att Mamma kan använda den till att lägga på hvad Mamma vill. Jag hoppas att både Mamma och Pappa äro friska och glada. Vi äro friska och

glada och hafva så roligt med Märtha. Jag tycker att Märtha är så snäll ... Jag tycker att tant Nina är snäll, hon har lärt oss att sätta i våra land ... Gud välsigne Pappa och Mamma önskar och beder eder lilla Agnes." (Märtha kan vara Märtha Rydén, Thyras styvdotter. Nina är nog Nina Cronhielm, Annas kusin.)

På foton tagna år 1892 ser vi Lennart, tre år, och hans lilla syster Agnes, två år. Lennart är klädd i någon sorts mörk sjömanskostym med kjol (!) och Agnes i en vit brodyrklänning, som senare dyker upp på andra barn och foton. Båda har lacksskor.

Hur Lennart var som liten pojke vet vi inte mycket om, men han var nog redan då en smula ironisk och "tuff" gentemot bröderna. Anna kan också ha haft det lite svårt med äldsta sonen. Hia B. skrev 1897: " O Anna anse intet för dyrbarare än dina barn, älska dig in i Lulus hjärta ..." Lennart kallades "Lulu" eller "Lolo".

Efter Agnes fick Anna hämta sig i nästan två år till nästa barnsäng. Sven GUSTAF Theodor föddes den 19 april 1892. Han kallades länge för "Eddie", och ganska sent fick han välja mellan sina förnamn. Hia Björkenheim: "... Lennart, den förtjusande lilla Agnes och Eddie fans då i hemmet, han kröp ej utan skruvade sig fram sittande ..." Gustaf var musikalisk och hade sångröst - men sprang och gömde sig på klo när han skulle öva pianoläxor.

Den fjärde mars 1895 utökades familjen med ännu en pojke, Knut Arvid DANIEL.

Hia B. skrev 1894 eller -95: "... Ja Anna det ser ut som Gud skulle skänka mig den lyckan att bli faster samtidigt som du åter igen blir mor ... att du ej måtte hafva det svårt och att ditt lynne ej denna gång skulle behöfva blifva retligt som du sade mig att det förr varit under liknande omständigheter ... ".

Brev från Carl Almqvist till C.Z. 1954.

" ... Redan då han (Daniel) föddes hade vår dåvarande husläkare, professor Medin, sagt: 'Tusentals barn har jag sett, men aldrig något SÅ vackert.' ... När jag senare gick i Brummerska skolan och han i 'storskolan' Norra Latin, frågade han mig en gång om jag bland kamraterna hade någon ovän, som jag ville ha uppklädd, så stode han gärna till tjänst ... "

Carl A: " Det var i numro tre Villagatan på Östermalm i Svea rikets huvudstad anno 1898 den 10 onde dagen i Mars månad kl. 1,30 ungefär, som jag såg dagens ljus för första gången, så gott det lät sig göra den gråkalla vårvinternatten. Från denna enastående händelse har följande berättats mig: Alla tre bröderna lågo till sängs vid den tiden i påssjuka, isolerade från yttervärlden. Då de en dag under sjukdomen fingo veta, att de fått ännu en broder, blevo de just inte glada. Lennart åtminstone resonerade nog som så: ' Vad ska' de' tjäna till, vi ä' ju fyra redan förut!?' "

Den som sålunda utom föräldrarna ensam uppvaktade mig å familjens vägnar var min lilla älskliga syster Agnes, som då var nära åtta år.

Mamma och Agnes hade väntat och hoppats på, att jag skulle vara flicka, varför ett visst missnöje gjorde sig märkbart. Men den finkänsliga lilla Agnes sade: 'Vi ska' icke visa honom hur ledsna vi ä!' Pappa, som samma år blev hovrättsråd, sade: 'För att vara pojke, så är han mycket söt.' Orsaken till att mitt kallnamn

blev Carl har sin särskilda historia. Pappa, som älskade detta namn, hade föreslagit det vid vars och en av brödernas dop, men fått avslag. 'Det är visst tvunget, att en av mina pojkar döps till Carl' utbrast Mamma, på tal om vad jag skulle heta, 'för att förr slutar väl inte pojkströmmen!' Och mycket riktigt, alltsedan hon lät mig heta Carl har 'pojkströmmen' avstannat." Sonen nummer fyra fick alltså namnet CARL Robert Johannes. Fadrdar vid dopet var bl.a. släktingarna Jonas Alströmer och Nina Cronhielm.

Det skulle dröja ända till 1904 innan en efterlängtd flicka föddes. Vi återkommer till det.

Hur orkade Anna med alla dessa barnsängar och småbarn, vänta och amma, fem barn på nio år? Förklaringen är att hon hade mycken hjälp. I hushållet fanns kokerska, husa, kanske köksa. Pålitliga barnsköterskor tog hand om barnen och blev älskade av dem alla. Särskilt två ska nämnas. Det är Hanna Larsson och Olga Sjöberg. Sonen Gustaf och dottern Gerda A. bjöd hem sina kära sköterskor, när de själva hade familj och små barn. Under tecknad minns dem båda. Jag tror att Hanna Larsson särskilt skötte om min pappa Gustaf. Han var mycket fäst vid henne.

Hanna Larsson berättade att vår farmor Anna hade bacillskräck. En jungfru hade råkat nysa, när badvattnet till ett barn just var iordninggjort. Vattnet fick hållas ur, och nytt vatten värmas och hämtas. (En förklaring till detta är att bakteriologin som vetenskap var nyupptäckt och att Anna blivit uppmärksam på företeelsen.) Dessutom förstod Hanna att familjen Almqvist måste ha haft det bra ekonomiskt, eftersom de alltid anlidade de dyraste läkarna.

Barnen skulle ha mycket kläder på sig för att inte bli förkylda. Sonen Gustaf berättade att bröderna retades med sin syster (det var nog Gerda) att hon måste ha "över- under- och mellankjolsbyxor".

(Hur var Anna själv klädd? Författarinnan Gurli Linder skrev i "Sällskapsliv i Stockholm under 1880- och 1890-talen":

"...! Gick ni verkligen omkring och såg ut på det sättet?" fråga alltid med löje och häpnad våra barn, när vi ta fram till beskådande gamla porträtt och gamla modejournaler. Ja, det gjorde vi ju verkligen, fastän det nu till och med förefaller oss själva otroligt att vi orkade med så mycken fulhet och onatur. Jägerylle, tjocka, bulsiga underplagg, rysliga snörliv - modet föreskrev ju getingmidja - vanligen tre bastanta underkjolar, av vilka en stickad från överst till nederst, och så klänningar med foderkjolar av domestik, och livet helt infodrade med kypert eller domestik, och inbenade i alla sömmar, vidare höga halskragar, styvade med kanvass, och till sist under några år turnyren. Och med all denna tyngd vinglade vi oss fram på styltklackar!")

Vi återgår till barnsköterskorna. Olga Sjöberg är kanske mest känd. Hon blev senare barnsköterska till prins Lennart Bernadotte, son till prins Vilhelm och furstinnan Maria. I Lennart Bernadottes memoarer "Käre prins, god natt" skriver han om Olga Sjöberg bl.a: "Hennes yrkesskicklighet var vida känd och hon umgicks 'i de bästa kretsar' "

På 1930-talet bjöd Gustaf Almquist hem Olga Sjöberg till Gunnilbo prästgård. Då hade hon med sig avlagda kläder efter "Prins Lennart". Det var tröjor och mössor i Hallandsstickning. Vi barn använde dessa kläder och är fotograferade i dem. Dessutom hade Olga med sig en bit ljusgrönt sidentyg som blivit över, då en aftontoalett syddes till furstinnan Maria. Det blev en liten flickklänning.

Vårt hembiträde på den tiden, Märtha Rönning, minns båda barnsköterskorna från deras besök i Gunnilbo: "Hanna Larsson var lite ödmjuk och böjd. Olga Sjöberg förde sig som en grevinna."

Släktingar, unga ogifta kvinnor, fick också rycka in som hjälp med barnen, t. ex. Helfrid (Heppi) Arwedsson och Aline (Nina) Cronhielm. Den senare blev författarinna.

Barnen lekte i Humlegården. Liksom Axel Björkmans barn var det förstås inte tal om att barnen Almquist skulle gå i vanliga folkskolor. I Stockholm fanns på den tiden ett antal privata skolor med "förberedande klasser". Carl A. berättar i sina minnen att han först undervisades i en liten grupp pojkar, som läste privat i hemmen. Sedan gick han i "Brummer".

Carl A: " ... Skolan är belägen på Brunkebergsåsens krön vid Johannesgatan mitt emot Johannes kyrka, vars kyrkogård var vår lekplats. Där rådde då i skolan en utomordentlig ordning, stränghet och flit. Här hade mina fyra äldre syskon gått ... Kurserna voro så höga, att Daniel erkände, att då lärarna erforo att pojkarna voro "Brumrare", de ej vid inträdesexamen i "Norra Latin" blevo så hårt ansatta som övriga inträdessökande ... Hade man respekt för alla lärarinnor, vad hade man icke för den som stod över alla lärarinnorna och hela skolan, doktorinnan Eugenie Steimetz. Ehuru så gammal, att ingen av oss ens vågade göra oss ett begrepp därom, gick hon hög och vördnadsbjudande, med sitt blida välvilliga leende och en vit spetsmössa omkring i sin skola ...

Det var här jag först erfor den ljuvliga "lördagskänslan" och sjöng på hemvägen i 'Stora stentrapporna', i glädjen av att ha hela veckan bakom mig, ljudeligt och av full hals, så det ekade i 'Stentrapporna' ... "

Carl tyckte att skolarbetet i Brummerska skolan var oerhört hårt och ansträngande. Det konstaterades av skolläkaren att Carl hade hjärtfel. "Arbetet tilltog, jag hade ofta huvudvärk och började bli överansträngd. Föräldrarna rådfrågade "professorn" (en av familjens läkare, J. Waern) och han tillrådde att jag skulle flyttas till Sofi Almquistska samskolan, där han visste att kurserna och arbetstiden voro lindrigare ..."

Carl slutade så i Brummerska och började i Almquistska, där han kämpade sig genom klasserna fram till studentexamen.

Som Carl nämnde gick de fem äldsta barnen till en början i Brummerska skolan vid Johannes. Vägen dit var kanske inte så lång men kantades av hus som revs, nya som uppfördes och gator som rätades och anlades. Sista stycket var den branta Jutas backe. Lennart, Gustaf och Daniel fortsatte sedan i Norra Latinläroverket vid Norra Bantorget. Gustaf berättade: "Skolvägen till Norra Latin var påfrestande. Antingen fick man gå genom Brunkebergstunneln eller också upp- och nedför den höga åsen. Lennart gick först, var alltid ute i god tid, Gustaf kom småspringande efter och Daniel kom i full fart sist med andan i halsen."

HEMMET

Anna och Sven A:s första hem, Regeringsgatan 36, vet vi inte så mycket om. Svens far, Ludvig A., hade dött 1884, och Sven hade enligt bouppteckningen köpt (?) några bokhyllor och en säng från det gamla hemmet. Ett litet bord hade de fått i bröllopsgåva från Högfors. Så flyttade man till Östermalm.

Från mitten av 1800-talet växte Stockholms folkmängd explosionsartat. Det behövdes en mängd nya bostäder. Mark fanns i utkanterna. Där låg tobaksland, små ruckel, kanske till och med ladugårdar med djur. Men det område mellan Humlegården och Valhallavägen (vilken då hette Ladugårdslands Tullgata), som från 1875 började exploateras, bebyggdes inte med bostäder för de från landsbygden inflyttade fabriksarbetarna, utan där skulle uppföras "villor" för förmögna stockholmare. Efter en tid visade det sig att ett villabygge inte var ekonomiskt lönsamt, utan allt större hyreshus byggdes med början på tomterna Eken 9 och 10, nämligen Villagatan 3, det s.k. Rettigska huset, som då fick sex bostadslägenheter.

Sonen Gustaf A. berättade för sina barn om "gubben och gumman i taket". Det var familjen Rettig som bodde i våningen över Almqvists. Rettigs hade en gramfon, något mycket modernt. Barnen A. fick lyssna på musiken och härmade sedan sångarnas konstlade röster.

Hösten 1983 kontaktades undertecknad av Karl- Erik Högner, sekreterare i "Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien". Denna akademi hade fått huset Villagatan 3 som donation av dr och fru Herbert Rettig 1962. Nu skulle det skrivas en bok om huset, och av någon anledning trodde man att jag kunde komma med upplysningar. Det kunde jag ju, på grund av Carl A:s anteckningar, som jag skickade en kopia av till K.E. Högner; dessutom några foton. Det var meningen att folklivsforskaren Mats Rehnberg skulle skriva en bok om Villagatan 3. Tyvärr dog Rehnberg snart därpå, och med boken blev det ingenting av, vad jag vet.

K.E. Högner tackade för det "intressanta materialet" som jag skickat och skrev: "Vad 'gubben och gumman i taket' beträffar så gällde det kanslirådet Hjalmar Rettig och hans fru Julia (f Björkman från Gävle). Enligt vad Julia berättat för sin sonhustru Ing-Marie, som alltjämt bor kvar i huset, hade Anna Almqvist sagt att hon hotade sina barn med att 'gumman i taket' d v s Julia skulle komma om de bråkade för mycket. Grammofonen med tillhörande skivor av bl a Emma Meisner och Calle Barcklind finns kvar uppställd på Skånellaholms slott som Akademien också fått av Rettigs."

Om hemmet i Villagatan 3 vet vi ganska mycket. Carl Almqvist berättar:

"Vår våning bestod av 8 rum samt ett litet hörnrum åt gatan (Kabinettet - här hade julklapparna sin plats strax före jul varigenom rummet fick något hemlighetsfullt över sig.). I synnerhet var salongen ovanligt stor, med sina 3 fönster, vid vilka en mängd krukväxter hade plats. Inuti gingo flera gånger vilka gjorde det hela mera pittoreskt. Ovanför två av dem samt några garderober, som i motsats till övriga våningen, hade lågt till tak, var ett mycket stort loft, ett

utmärkt gömställe och dessutom en plats, varifrån man osedd kunde titta ned i köket."

Jag bifogar en "Ritning till nybyggnad å tomterna n: 9 och 10 uti kvarteret Eken inom Ladugårdslands församling" utförd 16 april 1879. Utifrån Carls beskrivning har jag försökt tänka mig in i de olika rummens funktion. Jag har numrerat rummen för att man lättare ska se vad som är vad.

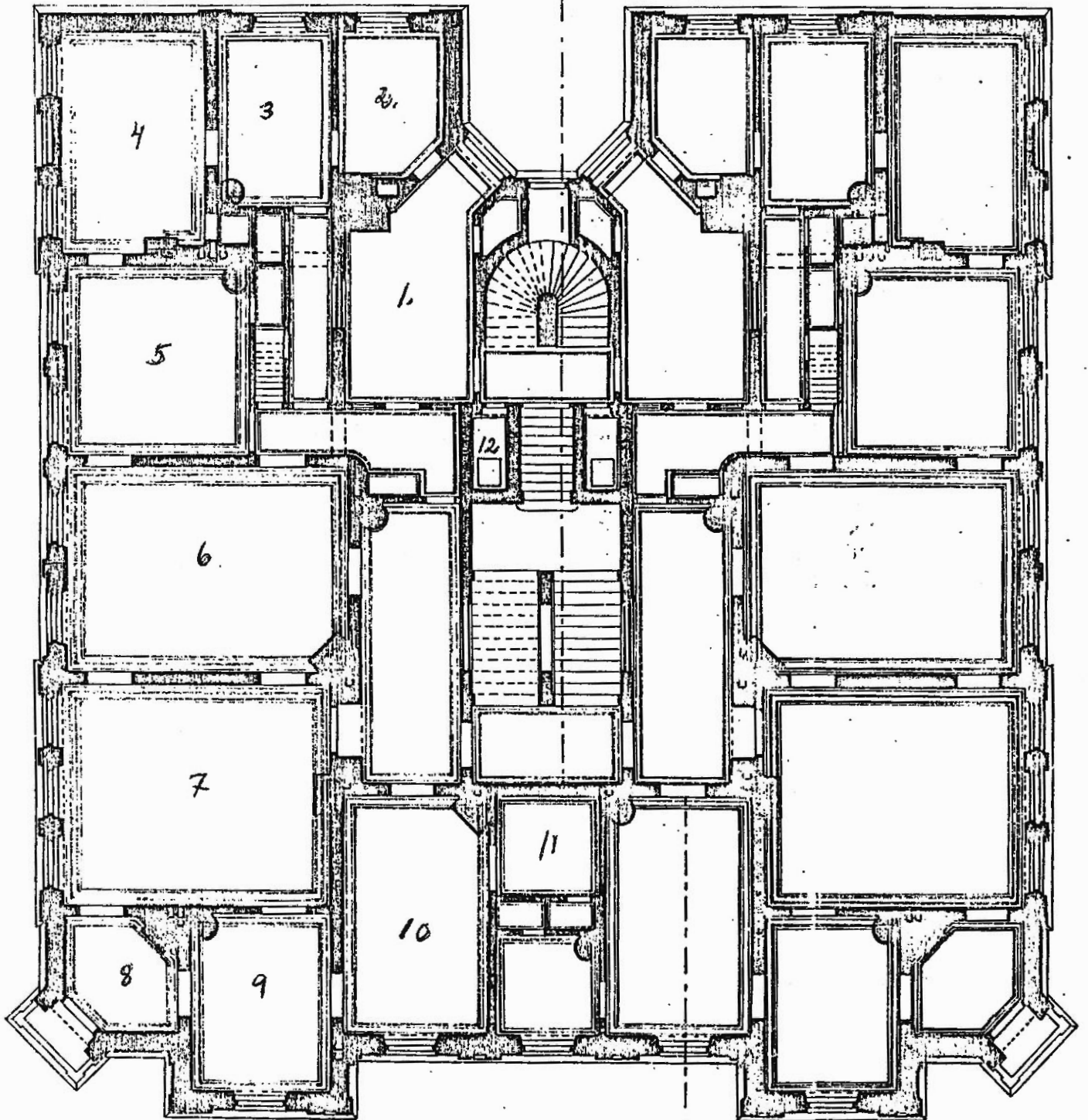
1. Är köket med den stora spismuren (fanns gas där?) och ett skafferi mot trappuppgången. Dåligt arbetsljus från det enda instängda fönstret. Särskild köksingång. Man ser också fönstret från loftet intill.
2. Säkert jungfrukammare för kokerska och husa. Ingen kakelugn; värme från spismuren.
3. Även det jungfrukammare, eller möjligen rum för barnsköterska (om hon inte hade sin sovplats hos barnen). Kanske också det barnkammare.
- 4 och 5. Barnkammare. (1907 flyttade man till Östermalmsgatan. Då var ju Lennart redan 18 år, Gustaf 15, Daniel 12, Carl 9 och lilla Gerda 3 år Kanske delade bröderna rum två och två.)
6. Matsal.
7. Salong.
8. Kabinett.
9. Annas rum. (Carl skriver att han föddes i detta rum - därav slutsatsen.)
10. Svens rum.
11. Ett litet rum utan fönster!
12. Man kan anta att det var en torrklosett där (eller WC?). Lätt för "budningskarlarna" att hämta.

Hur såg det ut hemma hos familjen Almqvist? Det som var modernt då - 1887 och framåt över sekelskiftet var nog den ombonade, övermöblerade stilen som man sett på foton från den tiden. Det var mörka, ofta blommiga tapeter, mörka gardiner i sammet eller ylle, stora blommiga, nästan heltäckande s.k. Brysselmattor. Karin och Carl Larssons nya idéer om heminredning hade ännu inte slagit igenom.

I barnkamrarna fanns "torpedjagarna", utdragbara barnsängar av gulmålat järn. Gossarna Almqvist kallade sina sängar för "torpedjagare" under rysk-japanska kriget. Där stod också en hög, grönlaserad byrå med sex lådor. I bouppteckningen efter Sven A. finns noterat bl.a: "Dotterns rum: Ett dockskåp, en dockbyrå, en docksoffa och ett dockbord." Lilla Gerda var då sex år. I hemmet på Villagatan hade nog dottern Agnes först haft detta dockmöblemang.

PLAN AF VÄNINGEN 1 TR:UPP.

→ N

in fastplåns
igen bestyrels
skolen den 16 april 1879
August Hedley

Familjen Almqvists våning, Villagat. 3 Sthlm.
kring skelstiftet 1900.

Carl A: "Jag minnes hur idylliskt det var, då man fick komma in i den stora, nystädade barnkammaren en stund efter frukosten. Där brann en stor brasa, som spred en behaglig värme. Innan Daniel började skolan, var han med och lekte och vanligtvis kommo också våra kusiner Herbert(Arvid) och Karin Rydén (en tid regelbundet) några timmar om dagen och lekte. Karin dog emellertid redan 1903." Carl hade en vitmålad trähäst utan medar. Hästen hette Bianka.

I salen stod det stora matbord som ännu finns i mitt hem. Det uppges ibland vara av mahogny, ibland av valnöt. Tolv stolar med rottingsits hörde till, nio är kvar. (Tolv likadana stolar finns på Algö.) Allt i en stilblandning av nyrokoko och nyrenässans. Vidare fanns i matsalen en buffé av valnöt, också den i nyrenässans. (Barnbarnet Barbro har den nu.) Möjligen är det denna "skänk" som finns upptagen i såväl Axel som Ebba Björkmans bouppteckning. I så fall ärvde Anna den, när modern Ebba dog 1898. Detsamma gäller "det stora antika skåpet", som följt familjen från Görväln och ända till Gunnilbo och Irsta prästgård.

"I synnerhet var salongen ovanligt stor..." skrev Carl. Krukväxterna var säkert palmer, fikus och lagerträd. Salongen var nog möblerad enligt tidens sed med möblerna samlade i grupper - små bekväma soffor och emmastolar, klädda med sammet eller plysch och fransförsedda. Små mahognybord med fotografialbum och skålar för vykort och visitkort, kanske ett planschverk. I bouppteckningen 1911 står bl. a: "ett hyllbord med diverse album och fotografier ... ett staffli med en gipsrelief". Däremot kan jag inte se, att den Karl Johansmöbel som är upptagen i dödsboet efter Anna 1924, fanns där. Pianot stod i salongen eller i salen. I alla rum fanns vackra kakelugnar. (De finns ännu kvar.)

Carl har också ett fotografi, en exteriör av Villagatan 3. Där har han med ett kryss märkt ut rummet där han föddes, Annas eget rum. Där stod nog en järnsäng (fanns i hennes sovrum 1911). År 1924 ser vi att hon under änkeåren hade övertagit Svens mahognysäng. I hennes rum på Norr Mälarstrand fanns också bl.a. en vit pinnsoffa och en chiffonjé. I alla hennes rum följer henne en Kristusbild.

Som nämnts sov Sven i en stor mahognysäng, eventuellt arv efter fadern Ludvig. Svens sondotters sondotter, född 1990, har nu denna vackra säng. Vidare fanns där en länsstol klädd med skinn.

Carl: "Med särskild glädje dröjer tanken vid vardagsmorgnarna i Pappas rum. Så snart man var klädd, kanske vid halv 8-tiden, fick man nämligen gärna gå in till sin far. Det är ganska förunderligt, att det kunde vara en sådan trivsel i detta inte särskilt stora, tämligen mörka rum med dess ganska enkla möblering. Närmast dörrn t.v. stod visserligen en hög smal pilasterbyrå, kanske av mahogny, där det låg några snäckor, som det var lustigt att lyssna till. Annars var det en blåblommig möbel, bestående av "rulligsoffa", 2 låga stolar med fjädrande sitsar, 2 hårdare stolar samt skrivbordet av valnöt med tillhörande skrivstol (arv från Ludvig). Tavlorna inramade i något slags svart lärft, visande Lex, lagens majestät, skulpterad av W.M. Runeberg, en av sockelstatyerna nedanför Alexander II:s staty i Helsingfors. Därjämte porträtt av förfäderna. Nej, att man trivdes så gott här, berodde på att man alltid kände sig välkommen, här härskade ordning och faderlig omtanke, jäktet var bannlyst, medan välviljan

och det goda skämtet kom fram litet emellan. Pappa var morgontidig: Hur tidigt man än kom, var han redan i full färd med sin metodiska morgontoalett. Den gråprickiga nattrocken hade varit farfars, rakkniven striglade han själv med en läderrem ...

... Innan vi lämnar fars rum, skulle vi samla oss till morgonbön. Far satt då i skrivstolen med barnet på sitt knä; ibland ett barn på vardera knäet. Min fars morgonbön glömmar jag aldrig: självklar, enkel, naturlig och dock värdig. Den började: 'I Jesu namn!' Förbön för familjens medlemmar, som uppräknades, för alla våra kära, för alla fattiga och sjuka."

I alla sovrum hade man ett tvättställ, "en lavoar med tillbehör", gärna bakom en tredelad skärm. Badrum fanns tydligen inte. I våningen i det nybyggda huset Norr Mälarstrand 22 kan det ha funnits badrum; det fanns inte lavoar i alla sovrum.

"HUSHÅLLSPAPPER"

Ur "Äldsta dotter" av Alice Quensel, vän till familjen Almqvist: "Då dirigerade hon (husmodern) det stora hushållet, vilket alls inte innebar sysslolöshet, när barn och tjänare var många och hemmet var ett produktionscentrum." Men mot slutet av 1800-talet förekom allt mindre förrådshushållning och allt mer konsumtionshushållning, särskilt i en stad som Stockholm, där många nödvändiga varor kunde köpas i stället för att tillverkas i hemmet. Säkert fanns det i alla fall nog att göra för både Anna Almqvist och hennes jungfrur.

Under åren försökte Anna (som hon var uppfostrad till eller hade lärt sig på hushållsskola) att hålla en viss ordning på de föremål som användes i hushållet. Hon skrev små förteckningar över husgeråd och linne. En del lösa lappar med recept, mest på komplicerade efterrätter, finns också kvar.

Familjen hade två vardagsserviser, kallade Gröna porslinet och Röda porslinet. Antagligen var det dekoren som hade de färgerna.

När Sven och Anna gifte sig, beställdes en fin, vit servis med guldkant och monogram "AB" i guld. Där fanns bl.a. 8 dussin flata tallrikar, 3 dussin djupa och 3 dussin desserttallrikar. Tillika 4 sässkålar, ett antal avlånga fat och runda karotter, samt en magnifik soppskål. Delar av denna servis finns ännu kvar hos Gustafs och Gerdas barn.

Det bordssilver som fanns har rubriken: "Silfver (inlåst), och där skiljs på "AB silfret (vårt gamla)" och "BB (mammans)". (Ibland "Vårt eget silfver" och "Ärft silfver")

Glas fanns i stor mängd, även vinkaraffer och en brännvinskaraffin.

När man sedan läser vad Carl skrev om föräldrarna, att de (särskilt Sven) inte tyckte om stora bjudningar, kan man undra över denna ansenliga mängd av allt. Men det skulle väl så vara.

Carl skrev: "Till våra söndagsmiddagar på Kungsholmen var alltid vår kusin Herbert (Arvid) bjuden och vanligtvis även Gustafs läskamrat Harry Lagervall.

Pappa kände sig blyg och försagd vid stora middagar, därför hade vi sådana ytterst sällan ... Herbert hade inga syskon och behövde komma från sin nervösa mor till jämnåriga. Harry åter hade intet hem och satte därför stort värde på att på söndagen få komma bort från sitt inackorderingsställe. Den omständigheten, att vi hade gäster att glädja, jämte kokerskan Lovisas skicklighet och Pappas givmildhet, allt bidrog till eller rättare förklarar våra lukulliska, bastanta söndagsmiddagar då. Vanligen först buljong med klimp, så någon kraftig mellanrätt med mycket tillbehör och slutligen en finare efterrätt, chokladpudding, valnötstårta, blancmanger, päronkompott e.d. allt med marängkyssar till

Efter middagen hade vi pojkar nästan svårt att maka oss in i salongen. "Plats, plats, för luften framför 'Mårbrårs' punschmage", skrek jag långt tillbakalutad. Lovisa stod 'triumferande' i en dörr och vi brukade vanligen gå ut och tacka henne. Sedan maten något smälts började brädpartierna, det enda 'stormänniskospel' som tilläts hemma."

(Det kan nämnas att Carl senare i livet "plågade" sina brorsbarn med detta spel.)

I köket fanns för hundra år sedan sådant vi inte använder nu, t.ex. kopparkastruller, kokapparat, hackho med knifvar, 8 stenfat (stengods), munkpanna, rostjärn, mandelknif, lampglas, lamphållare, köksyxa, bryne, bässman, torgkorg, 1 stor och 1 liten diskbalja, 1 kaffekvarn. Dehandskrivna recepten var på bl.a. Harfärs, Apelsinpudding och Mandeltårta. (Allt i gamla mått, t.ex. "3 kvarter hårdvispad gräde".)

Linneförrådet var stort. En ung kvinna i de kretsarna vid den tiden skulle utrustas med och samla på lakan, handdukar, dukar och servetter.m.m. Fick Anna hjälp av mamma Ebba med detta? Det får vi tro. Jämför hur man sydde och utrustade kusinflickorna på Högfors. År 1887, när Anna och Sven gifte sig visar en förteckning på 216 (!) handdukar av olika slag, märkta A eller AB. En mängd dukar och servetter, däribland 2 damastdukar och 36 dito servetter från Algö, märkta "BA". Beträffande lakan, örngott och handdukar skiljer man på "herrskapslakan" och "jungfrulakan".o.s.v. Lakan räknas i par.

LINNE var ett kapital. Före en stortvätt (2 gånger om året) skulle lakan, handdukar m.m. räknas och antecknas. När allt var tvättat, torkat, manglat eller struket, skulle man "räkna in" det hela, kontrollera att allt fanns med. Efter Ebbas död, då Anna ärvt det stora antika skåpet, förvarades nog linnet där. Det blev stora tvättar i ett hushåll på omkring tio personer.

Men hur gick tvätten till? Alice Quensel berättar i sina memoarer att det kom en "gumma" från Södertörn, drog hem familjen Q:s tvätt på en kärra, tvättade den och körde tillbaka den. Fullt så illa har jag inte hört att det gick till hos familjen A. Nog anlätades det väl extrahjälp till stortvättarna, men var ägde de rum? Det fanns en del uthus på Villagatans gård. Ett dass står ännu kvar; avträdet är det enda byggnadsminnesförklarade i sitt slag, i Stockholm åtminstone.

("Den Lotten han såg och älskade var redan sliten, tidigt märkt och krökt. Hon kom bärande på vattenhinkarna som hon släpade från Tjärhovsgatan, vatten hade hon aldrig kunnat spara på. Hon vaknade först och somnade sist, satt vid

fotogenlampan långt in på natten för att barnen skulle vara hela och snygga när de gick till skolan. Hon slet hemma och gick sedan bort för att slita åt andra människor. Han vågade inte räkna timmarna i hennes arbetsdag, de var närmare tjugo än femton ... Hon gick ibland mitt i natten, vid tvåtiden, han kunde höra hur dragkärran skramlade över grändens ojämnheter. Med kärran forslade hon tvätt till bykstugan, sedan låg hon vid klappbryggan intill hamnen och sköljde. Händerna sprack sönder av det iskalla vattnet, hon fick smeta in dem med fett och linda trasor omkring de få timmar hon var överksam." Ur Per Anders Fogelströms "Mina drömmars stad".)

BEKYMMER

1890-talet. Anna hade sin trygga hamn hos Sven. Hon hade alla sina små barn att ägna tankar och omsorg åt. Men sorgerna och bekymren för brodern, för modern Ebba och för systrarna måste ha tyngt hennes sinne under dessa år i slutet av seklet.

Samma år som Anna gifte sig med Sven Almqvist, 1887, tog Albert Björkman sin examen vid Ultuna och köpte gården Vappersta i Sörmland. Där träffade han Hilda Andersson och de vigdes i augusti 1890. Det är svårt att veta om mamma Ebba och systrarna gillade hans val. Hilda dog redan 1892.

Brev från Aimée Åkerhielm d. 12te nov. 1890.

"Älskade Anna!

Ditt bref i dag har trängt djupast i mitt hjerta, och jag måste skriva genast till dig, för att uttrycka mitt innerliga deltagande ... Stackars Albert! ... göra honom frisk till kropp och själ. Och Gud skall äfven förlåta. Och din Mamma! O Gud! bevek hennes hjerta och för dem båda tillsammans till hjälp, till tröst, och till lycka för dem båda! ... Måtte hypnotiseringen lyckas och Ni alla gå ljusare gladare dagar till mötes! Hvem tröstar och hjälper stackars lilla fru Hilda, har hon någon som stöder sig och hjälper sig? Stackars liten, det är svårt att ej duka under vid en sådan prövning!"

Albert blev alltmer alkoholiserad, kunde inte sköta sina gårdar, flyttade ofta och hans förhållanden blev allt sämre. Han själv men framför allt hans familj och släkt försökte med olika botemedel - hypnos, nykterhetsföreningar och religion. Inget hjälpte. Han gifte om sig 1899 med Emma Johansson, som tappert stod vid hans sida tills han dog i Örebro 1906.

I min skrift om Ebba Björkenheim-Björkman, Annas mamma, har jag skildrat vad jag har kunnat få fram om Ebbas öde.

Efter mannens, Axels, död 1886 blev Ebba tungsint, sjukligt misstänksam och vårdades troligen periodvis på något sjukhem. Förhållandet till de vuxna barnen var inte bra. Ebba omyndigförklarades (liksom sonen Albert) och dog slutligen 1898. Kanske var barnen lättade, men skuldkänslor skulle nog följa dem hela livet. Lättnad - skuld. Och skuld över lättnaden.

Annas två år yngre syster Elin försökte sig på 1890-talet både som sjuksköterskeelev på Sofiahemmet och som studerande vid folkskoleseminariet,

men ingenting blev av detta. På ett sommarpensionat träffade hon sedan en postmästare Fredrik Lundman och gifte sig med honom i december 1898.

Lillasyster Thyra, tio år yngre än Anna, var endast tolv år när fadern dog. Vem tog hand om henne de tider som mamma Ebba var sjuk? Långt senare kommer Thyras andre man, Annas svåger, att förebrå Anna att hon inte hade uppfostrat Thyra ordentligt!

Thyra var vacker och mycket mån om sitt utseende. En präst, Arvid Rydén, änklings med två små barn, måste Thyra ha träffat i de religiösa kretsar där mamman umgicks. Arvid Rydén och Thyra gifte sig 1895; mannen var 17 år äldre. Vid den tiden var Ebba B. med sina två yngsta döttrar bosatt Odengatan 8.

Vid 23 års ålder blev Thyra änka, i december 1897. Vad skulle hon då ta sig till, ensam i prästgården i Skärstad i Småland? Hon hade en liten dotter, Karin, född 1895, en liten nyfödd son, Herbert Arvid, knappt tre månader gammal. Dessutom två styvbarn, 10 och 13 år. Antagligen flyttade Thyra upp till Stockholm med sina två egna barn. Styvbarnen fick nog deras fars släktingar ta hand om. Men familjen Sven och Anna Almquist hade under åren ändå en viss kontakt med de barnen, åtminstone med Märta Rydén, född 1885. Denna gifte sig 1914 med Carl Rosenblad. Något stöd av sin mor Ebba kunde Thyra inte få; Ebba var ju sjuk och dog våren 1898. Säkert var det systemen Anna och svågern Sven som åter fick ställa upp. År 1903 dog lilla Karin Rydén.

FJÄRDE KAPITLET

i vilket "sorgen och glädjen de vandra tillsammans".

Så blev det 1900-tal. Som vid alla sekelskiften var människorna optimistiska. Även Anna, kanske. Bekymren för modern var slut. Brodern Albert hade kommit på avstånd. Måhända hoppades Anna att det nu räckte med de fem barn hon hade fött. När det nya seklet gick in skulle Anna snart fylla 36 år.

Barnen var i sina skolor eller lekte i Humlegården. Själv var Anna särskilt förtjust i Kungsträdgården. Hon promenerade gärna där eller satt på en soffa vid Molins fontän. Skansen hade öppnats 1891. Säkert var hela familjen Almqvist där ibland.

Anna gick också och handlade på Östermalmstorg, men nog var en jungfru med och bar torgkorgen. Carl berättade att Anna räknade på franska, när hon gjorde sina uppköp. Någon konfektion fanns inte. Annas brudklänning hade sytts hos den välkända sömmerskan Fr. V. Tunborg o & vid Mynttorget i Gamla Stan. Kanske fortsatte Anna som kund där. Dit fick hon nog ta en droska. Annars kunde man använda spårvagn; först hästdragen och så småningom elektrifierad.

Vi har hört att familjen inte tyckte om stora bjudningar. Men ett visst umgänge hade de nog, främst bland släkten. Anna och Sven hade en mängd kusiner, en hel del bodde i Stockholm. Man gick på visiter till varandra, mer eller mindre formella Kusinen Anna Åkerhielm arbetade tidvis på Sofiahemmet. Därifrån var det nära till Villagatan. På Villagatan bodde också Elvine Hamilton (f. Åkerhielm), tills hennes man Hugo blev landshövding i Gävle år 1900. Men någon närmare kontakt var det nog inte med den familjen; de rörde sig i förnämare kretsar. Svens syster Lina var gift med E.G. Boström, statsminister i flera perioder. "Faster Li" träffade man nog mer sedan hon blivit änka 1907.

Av Annas fastrar, som tillika var Svens mostrar, spelade ju faster Josephine Å. på Högfors en stor roll. En annan faster var Fransiska (Fanny) Ekenstierna, bosatt vid Gripsholm, där hennes man varit slottsfogde. Hon vistades tidvis i Stockholm. Så fanns där faster Augusta Silfverstolpe. Familjen S. hade år 1885 flyttat från Västerås till Stockholm, till Södra Blasieholmshamn 12 i det s.k. Palmeska huset. Augusta var släktens "grande dame", hade rikt arbetade stilkänningar från Augusta Lundin, läste gärna poesi och svärmade för naturens under. En originell person, allt enligt dotterdottern Märtha Gahn. Bland mina papper kan jag se Augustas namn nämnt; då Ebba B. bad Anna gå till faster Augusta, när Ebba väntades hem från Wiesbaden efter Axels död. Albert B. nämner också makarna Silfverstolpe i ett brev. Och Sven umgicks med kusinerna S. på 1870-talet. När Agnes Almqvist dog, skrev Augusta ett långt, deltagande brev från Norge, där hon då vistades i sällskap med systerdottern Ebba Hamilton.

Eugénie Almqvist, Svens mor och Annas faster, bodde den här tiden mest på Algö på Selaön i Mälaren. Sonsonen, översten Sven Almqvist skriver: "Den bild av Eugénie Almqvist, som genom bevarade brev och muntlig tradition lever kvar bland hennes efterkommande, hänför sig främst till de sista två årtiondena av

hennes liv (1884-1903), då hon som änka residerade på sitt älskade Algö. Här tillbringade hon sin tid i stilla tillbakadragenhet, sysselsatt med att odla sina litterära och musikaliska intressen, ofta i sällskap med någon yngre kvinnlig släkting eller sällskapsdam. (Not: En av dessa senare, den unga tyskan Frieda Merz, blev 1899 hennes svärdotter genom sitt gifte med sonen Robert.) Hennes umgänge inskränkte sig till slakten och de närmaste grannarna. Med klokhet och framgång tycks hon också ha ägnat sig åt förvaltningen av sina båda gårdar Algö och Janslunda, vilkas brukande anförtrotts de båda yngsta sönerna "

Sonen Ludvig övertog Algö och sonen Knut Janslunda efter Eugénies död 1903. Båda gifte sig sent; Knut 1906 och Ludvig 1907. Annas och Svens barn vistades en hel del hos farbröderna på Selaön; särskilt så länge dessa var ungarlar.

(Det visar sig senare att familjen hade många andra vänner, med för mig okända namn.)

Brev från Anna Åkerhielm till systemen Aimée Å.:

"30 mars 1900

... Anna Almqvist har varit mycket dålig, först hade hon någon sort svår kolik med rysliga plågor, och sedan går hon hos Salén och får lapissköljningar, och de äro också smärtsamma. - Hon bad mig berätta för Mamma att Björkmanska huset, gamla 36'an i dag bifvit såldt för 825 000 kronor till ett försäkringsbolag, som ämnar bygga om huset, dock icke ännu på något år. Anna var nog rädd att det skulle smärtsamt beröra Mamma och alla mostrarna, lilla Mogénie lär ha gråtit, innan hon kunde besluta sig ... "

(Det Björkmanska huset revs senare och gav plats för NK. Sven Almqvist ägde 1/4 av huset. Den 30 juni 1900 köpte han fastigheten Lilljansplan 6.)

I sin bok "Ester Almqvist och hennes krets" skriver Birgit Rausing: "En dag på senhösten år 1900 sitter Ester Almqvist (1869-1934) och kopierar ett gammalt släktporträtt, en uppgift som av allt att döma var en beställning ... det gällde för Ester att kopiera ett porträtt av hennes farfars farfar, kyrkoherden och kontraktsprosten Sven Almqvist i S. Unnaryd, målat av J.J. Streng sannolikt 1760. Originalen ägdes av hennes kusin, kanslirådet Edvin Almqvist, och kopian hade beställts av en annan kusin, hovrättsrådet Sven Almqvist."

Vid flera tillfällen, och tidvis regelbundet, hade hovrättsrådet Sven A. ekonomiskt hjälpt konstnärinnan Ester, hennes mor Augusta och hennes syster Maria. Nu hade han beställt denna porträttkopia, som sedan fick en hedersplats i det Almqvistska hemmet. Vad han betalade sin kusin för det utmärkta arbetet vet vi inte.

Den 15 juli år 1900 skrev Anna till sin kusin Nina (Aline) Cronhielm och frågade om Nina kunde komma och se efter barnen under två veckor. Sven ville att Anna skulle följa med honom till Rättvik." Gustaf och Agnes har kikhosta, men är bättre. 'Nani' (Daniel) och Carl är sämre och hosta ikapp. Jag har flyttat småpysarna ner i stora salen ... Jungfrurna äro ovanligt snälla och hafva derjemte blott Sven Dufvas brister."

Nina var antagligen på Wuojoki och Annas och barnens sommaradress var: "Stockholms Kils brygga, Gustafsbergsbåt n:o IV."

Nu kommer något mycket svårt. Jag har varit tveksam om jag skulle ta med följande, men det är ett dokument som vi inte kan gå förbi.

"TRYGG I MIN JESU ARMAR"

Brev från Anna Almqvist till systemern Elin Lundman.

"Herren har sagt mig:

Min nåd är dig nog.

II Kor Kap XII v.9

20 Sept 1901.

Kära syster!

Tack för ditt efterlängtade brev och för det varma hjertegripande deltagandet. - Ja nu är all spänning, oro och högtidsstunder öfver; hvardagslivet börjar på nytt och tomheten efter henne, som var vårt hems ljufvaste blomma, känns stundligen. - Och hvad hafva vi att komma med för att kunna hålla ut. - Jo mycket, Gud vare tack:-främst Mästarens egen kärlek och omsorg om oss, så den lika vissa förnimmelsen att Hon lefver, följer vår strid från sin himmel och har samma personliga kärlek till oss, som förr. Vi se henne - än Sven, än jag i nattens tysthet, hon besöker oss OCH ÄR GLAD -: glad att vara skiljd från den värld, hvars synd alltid skrämde henne, och glad i tron på att hon till sin herrliga fristad skall få hemta oss alla. Och så få vi alltid behålla minnet af henne sådan hon gick här under helsans dagar - ljuf som få - och minnet af henne under sjukdomstiden. Tänk dig 8 veckor sängliggande (under hvilken tid jag Gud vare tack var hos henne!) Det var ju blott de 3 sista veckorna hon hade plågor men denna ständiga feber i två månaders tid hvad hon var trött. Ej ett ords klagan i stället tröstade hon mig och tänkte på att spara mig och så detta ständiga umgänge med sin Gud. Ögonen mot himlen och läpparna i tyst bön många många gånger om dagen. En gång sade jag till någon af hennes omgifning att hon var tålig. Liten väntade då tills vi blefvo ensamma och sade mig då: 'Mamma, säg ej att jag är tålig utan att på samma gång säga Hvem som ger mig kraften.'

Hon ville jag skulle sjunga 1 versen af 'Trygg i min Jesu armar' samt 'Låt mig gå' och 'Jesus, lifvets källa ...'

I det längsta ville läkarena ej förklara att hennes onda var tuberkulos, ty INTET organ, som de kunde nå genom att lyssna på henne, var angripet. Men så en 3 veckor före hon gick Hem, måste de vidgå sjukdomens obotliga art. 14 dagar före den 8 Sept. angrep det onda hjernan; hon fick då kramp i käken så att vi måste mata henne under 2 dagar genom springorna mellan tänderna; så gick krampen något tillbaka; men, ehuru hon var fullt medveten, kunde hon trots ansträngning ej tala mer än enstaka ord de sista 8 dagarna! Och ändå svek henne ej tålmodet. Hon hade en särskild blick då hon ville att jag skulle sjunga, en särskild blick för hvar och en af oss och när jag ofta ofta sade henne böjd öfver henne: 'Snart kommer Herren Jesus och hemtar lilla Agnes och så får Agnes hvila i Hans famn tills Pappa Mamma och syskonen komma också till himlen', så liksom drack hon in orden. Hon brukade då med sin lilla darrande hand släta på sitt linne för att känna om hon var färdig att bäras dit upp. Ett dygn innan hon togs bort så satt Olga en stund och höll armen under hennes hufvud, ty jag var så trött. Jag satt närmast Olga; då lyfte hon sin lilla venstra arm (den enda hon kunde röra) och darrande gick den förbi Olga och smekte min kind under

det att hennes ögon utsägligt sorgsna, för min skull, sade: adjö, tack! så sjönk armen ned men efter en stund sökte den åter att lägga sig kring min hals och ögonen talade åter ...

Det var den sista medvetna helsningen jag fick. Hon hade qvällen förut smekt sin Pappa på håret som hon brukade göra. Sedan hela lördagen voro krampryckningarna i venstra sidan svåra. Läkarena säga, hon ej kände det, jag vet det ej, men jemmern lät ej frånvarande. Och så natten mellan lördagen och söndagen blef krampen mindre men hjertklappningen utsägligt snabb och svår för att slutligen sakta af det kändes det var de sista stegen på stegen uppåt, tunga, trötta och så var ANDEN FRI och vi kunde tacka Gud. Liksom vi hela natten stilla anropat Honom.

Det var kl. 1/2 7 Söndag morgon. Vi (Olga och jag) klädde så Liten efter tvagning i sitt lilla nattlinne och så fick hon hvila på en med lakan öfverbredd skärm på en liten kudde. LJUFLIG slumrade hon der med knäppta händer. Kl. 8, då kyrkklockorna ringde in sabbat slogo vi upp fönstren, och sol och toner strömmade in, ett svagt, armt återsken af hvad Hon kände i fadrens armar. Sedermera bäddade vi henne i en liten hvit kista med palmblad och liljor strödda kring henne. Sjelf såg hon ut som en liten lilja: intet af förgängelse, blott hvila. Och nu hvilar hennes stoft vid Lindhagens kulle. 2 stora granar hålla vakt. Buren af KFUM 4 unga män följdes hon dit af oss, anförvandter och många vänner. Herrlig sång hade vi äfven vid jordfästningen i stora grafkapellet. Just innan de skulle bära ut kistan, stämde kören (mans- och qvinnoröster) upp sången 'Låt mig gå' sjunget ur hjertats djup: en maning från henne att släppa det sista, och vi kunde STILLA lemna vår älsklings aflagda jordiska hölje ifrån oss.

Hanna Larsson var bland andra hos oss hela den dagen.

Detta har jag nu gett dig ur mitt hjertas djup. Gif mig detta bref tillbaka; ty jag orkar ej skrifva om denna skildring, och jag vill gömma den.

Olga har varit OVÄRDERLIG!

Det förvånar mig att du ej bedt henne komma, kanske är det af smitträdsla, läkarena säga att då Agnes ej hostade eller annars hade något utbrott, smittade ej hennes tuberkulos.

Häriifrån skall nu Olga till Maria Rosen, som f.n. är utan barnjungfru. Vill du ha henne, så får du försöka snart, ty hon tingas långt förut, t.ex är hon redan tingad mellan 1 Febr - 1 Maj till Jönköping fru Murray, öfverståhållarens dotter.

Sven ber innerligt helsa dig samt tacka vi båda Fredrik för hans bref.

Agnes var glad stundom ja skämtade, när hon orkade det. Hon trodde i det längsta, att hon skulle blifva frisk, fastän hon derjemte tänkte på att hon också snart kunde få gå hem.

Skrif snart.

Alltid din Anna.

Jag vet ej något särskildt från Ekenäs utom att Albert lider af sömnlöshet - - bed för dem.

Tyra är sig lik.

Olga helsar och skrifer snart.

Vi behöfva för att kunna fostra våra barn stå i stendig förbindelse och skola hos vår Gud!"

Ett hjärtskärande brev. Hur orkade Anna? Var den här skildringen en sorts terapi? En besvärjelse? Märkligt med denna helt övertygade Gudstro. Så hade lilla Agnes Almqvist dött den 8 september 1901. Dödsorsak: "Tuberkulos miliar." På den tiden fanns ingen bot.

En liten röd "Almanack 1901" finns bland mina släktpapper. Där har Anna antecknat:

"Juni.

17 reste vi till Hjo. Agnes litet krasslig, troddes ofarlig influensa.

Slutet av juni: Sven hemma en vecka. Agnes feberfri.

Juli. 13 Chérie sämre temperat. 39,9.

15 hemkommo vi från Hjo.

Augusti 15 sämre medicine china.

17 Westerlund.

21 flyttade vi, ej gossarna, in Sofiahemmet.

28 flyttade vi hem Villagatan 3.

31 inflyttning hushållet. Gossarna Algö.

September. Natten till 2 sämre: krampe

4 mieuse (= bättre)

5 sämre

6 mieuse

7 agonie (= ångest)

8 ett kors

12 cimetiére (= begravningsplats, kyrkogård)

Vi kan också i andra dokument följa vad som hände den varma och soliga sommaren 1901.

Anna och Sven hade den 17 juni rest till Hjo, där de skulle vara badgäster. För barnen hade man hyrt ett sommarnöje strax utanför Södertälje. Hela hushållet hade flyttat ut. Där var kokerskan Lovisa och två (?) jungfrur till. Dessutom hade man anställt fröken Maria Danell att ha direkt uppsikt över och vård. om barnen. Det finns flera brev bevarade från henne till Anna i Hjo, där Maria rapporterar främst om Agnes hälsotillstånd. Maria Danell var prästdotter, född 1871, faster till den kände prästen Sven Danell.

Ur brev från Maria Danell:

"Lindås 18 juni 1901

Snälla Fru Almqvist!

Det är väl bäst att jag genast talar om hur det är med Agnes. Jo, hennes feber i går kväll var 37,7; så låg har den ej varit på hela tiden säger hon ... Det har regnat större delen af f.m. , så att Agnes har ej varit ute något. Nu sitter hon i min soffa och hvilar sig ... Agnes och Daniel be mig tacka så hjärtligt för 25-öringarna och chokladen. Daniel var med till staden i går och höll troget sin slant i handen, men köpte ingenting. På kvällen anförtrorde han mig, att en del af pengarna skulle användas till att köpa en bok, där vi skola skriva upp hans sånger, och för det, som blir öfver, skall han köpa något till Agnes' födelsedag ...

Lindås torsdagen d. 4 juli 1901.

... Klockan half ett gingo Hofrättsrådet, Lennart och Gustaf till hamnen för att resa till Trosa. Det är vackert väder, ehuru frisk vind, men gossarna hade yllekläder och tjocka kavajer ... Agnes har i dag varit på verandan, ty där känns ej blåsten ... Ehuru jag ser henne dagligen, tycker jag, att hon ser mycket kryare och friskare ut än då jag först kom hit .. Jag har sagt åt Hulda, att hon får ligga däruppe, sedan Hofrättsrådet rest. Det är väl bäst, att Lennart och Gustaf få ligga på fanjunkarrummet, ty det är i alla fall svalast ... Gustaf har bett mig om förlåtelse för sin långsamhet om morgnarna, och vi ha kommit öfverens om att han hädaneftre alltid stiger upp senast klockan åtta ...

Linås lördagen d. 13 juli 1901.

... Som synes, har Gustaf kommit för sent fyra morgnar, men jag har dock ej gifvit honom något särskildt straff. I går hade han stigit upp i rätt tid, men så var det den rysliga knuten på skobandet, som försenade honom en kvart. ... Gustaf är snäll och jag ser, att han bjuder till att komma i rätt tid, ehuru det tyvärr inte alltid lyckas ... I går slapp Gustaf att räkna, men i dag har han räknat två tal på f.m. ... Alla gossarna äro friska. Deras magar äro bra. Lennart och Gustaf ha alldeles tröttnat på att äta jordgubbar ... Lovisa har i dag köpt hjortron och syltat. Om onsdag tänker hon resa in till Stockholm för blåbären. Tvätten skickades i går till Mariefred.(!)

Jag har i dag telefonerat till Doktor Fürstenberg. Han var glad öfver att Agnes varit så kry, men ville ändå att vi skulle mäta henne, så att man kan vara fullt säker om att hon är feberfri. Jag talade om för honom , att Professor Medin kommer hit om tisdag, och det tyckte han naturligtvis var bra ... I morse var Agnes inte kry, hon hade lite hufvudvärk och var trött, hvarför hon låg längre än vanligt. Hon intog på sängen en duktig frukost (spenat och köttfärs). Sedan hon klädt sig, gingo Carl och jag med henne till skogsdungen, där hon mådde så skönt i hvilstolen. Annie fick gå med gossarna och bada i badhuset. ...

Jungfrurna hälsa!
Fru Almqvists tillgifna
Maria Danell."

"Herr Hofrättsråd!

Det var mycket glädjande höra att förflyttningen skett utan svårighet och att hon får daglig läkartillsyn.

Min fordran för resan till Lindås är 30 kronor.

Med utm. högaktning

27/8 01 E. Westerlund" (Han var den s. k. Enköpingsdoktorn.)

På detta brev har Sven skrivit ett litet koncept (med blyerts):

"Tacksamt har jag mottagit Herr D:s bref af den 27 ds och får äran härmed öfversända 30 kr.

Min h. och jag bedja ännu en gång få hjertligt tacka Hr D. Vår lilla flickas matlust o. krafter aftaga o. vi befara tuberkulos."

Agnes fyllde 11 år den 8 juli. Inga anteckningar finns om födelsedagen. Denna sommar var Lennart 12 år, Gustaf 9, Daniel 6 och Carl 3 år.

Den 15 juli kom Sven och Anna hem från Hjo; om det var till Villagatan eller till Södertälje vet vi inte. Josephine Åkerhielm och hennes döttrar på Högfors tog hand om gossarna, då Agnes blivit sämre.

Anna Å. skrev 4 och 9 augusti:

" ... idag måste jag skriva till dig litet om dina snälla små pojkar. Mamma och vi alla tycker det är så roligt att ha dem här och lära närmare känna dem...

Måtte, ack måtte lilla Agnes snart blifva bättre...

... Gossarna äro så snälla och trevliga ... Alla flickorna sysselsätta sig också mycket med dem; Gustaf ber mig säga att de alla äro mycket snälla, men att han tycker allra bäst om Agnes. ... Småflickorna bedja mig helsa din Agnes att hennes båda böcker äro kvar i Gefle och att de skola sända dem då de komma hem i September ..."

("Flickorna" var barnen Almqvists syslingar, barn till Elvine Hamilton, "Agnes" sedan gift Lagercrantz.)

I slutet av augusti fick pojkarna vara hos farbror Ludvig på Algö.

Direkt efter Agnes död strömmade kondoleanserna in. De kom främst från närmaste slakten i Sverige och Finland, men också från vänner i Stockholm och runt om i landet. Så gott som alla är varmt religiösa i tonen, framhåller att Agnes nu fått gå hem till Jesus och Fadren. Många, även män, säger sig ha varit med om samma sorg - att mista ett litet barn. Alla som träffat Agnes beskriver henne som "ljuf".

Denna sorg och saknad satte djupa spår i hela familjen. Anna kom i årtal att lida av sömnlöshet. Tiden läker inte alla sår. Familjen bar med sig sorgen genom åren. Den har gått i arv, nu under snart hundra år.

"TVÅ STORA HÄNDELSER PÅ VILLAGATAN"

En stor glädje blev det emellertid när en liten dotter föddes den 26 augusti 1904. Anna var då 40 år. Den lilla fick heta GERDA Anna Agnes Eugénie. Hennes yngste bror Carl, då 6 år, beskriver hennes födelse så här:

"Det var den andra sommaren på Janslunda år 1904. Mamma och Olga Sjöberg, familjens och sedermera även kungahusets gamla sköterska, sutto på gårdsplanen och sydde mkt. små kläder. Frågvis, som barn i allmänhet, frågade jag, vad dessa skulle bli. 'Det skall ett lite' fattigt barn få, som inte har en tråd på kroppen.' ... Ungefär en månad efter nyss anförda samtal fick jag slutligen besked på, vem kläderna skulle tillhöra ... Den 26 augusti vid 9-tiden ringde det i Janslunda 'allmänna telefon.' Ja, nu kan ja tala om, att den lilla flickan har kommit', ljöd Olgas välbekanta stämma. Hos oss bröder väckte budskapet just ej någon glädje ... Hos Pappa däremot väckte budskapet livlig glädje, han hade just önskat sig en dotter ... Redan samma dag reste Pappa och Lennart till Stallarholmen, där de vidarebefordrades av 'Vesterås', Mälarens snabbaste ångare på den tiden ...

Till dopet, som ägde rum någon gång i September, gjordes stora förberedelser. Två småbord av mahogny tillkommo i salongen, möbler omkläddes och Mamma, Daniel och jag foro i hederlig hästdroska till Bergianska trädgården, där droskan fullastades med blommor och palmer till salongens prydnad. Detta var ju det första dop jag närvarit."

Året efter fyllde Sven Almqvist 50 år. Carl berättar:

"Halvsekeldagens morgon blev jag det enda vittnet till den hyllning, en deputation från KFUM ägnade Pappa. Föreningens sekreterare D:r K. Fries (min fadder) höll ett kort tal, vari han tackade jubilaren för mångårigt arbete i föreningens tjänst (Pappa hade 1897 varit hela styrelsens ordförande och åren 1899-1910 finanskommitténs ordförande). Därefter överlämnades ett vackert inramat bibelspråk (Min nåd skall icke vika från dig) varefter den enkla akten avslutades, sedan Pappa framfört sitt tack.

Litet senare lyckönskade Mamma med "lillan" på armen. Denna senare skulle också gratulera. En nejlika sattes i den späda handen, men då Pappa skulle mottaga den tilltänkta gåvan, uppstämdes ett förtörnat tjut och Pappa lät naturligtvis nejlikan kvarsitta i den hårt omslutande handen.

Senare gavs stor middag och för dem, som ej, på grund av utrymmesbrist, kunnat bli bjudna till denna, supé med gående bord. Vid denna och övriga stora middagar fingo vi äta i barnkammaren. Men idag behövde Lennart ej, som annars vid dylika tillfällen, lyssna i nyckelhålet, ty han var den enda av sönerna, som fått plats vid stora bordet. Till kvällen fingo vi däremot komma alla, till vår förtjusning ... Som minne av dagen fick pappa bl.a. en silverbägare, fylld med liljekonvaljer, av sina tacksamma syskon."

ARVET FRÅN FINLAND

"Vi vet inte om Anna någonsin reste och hälsade på släktingarna i Finland; hon hade ju framför allt sin mormor där (Sophia Björkenheim dog 1893). Kusinen Hia hade Anna träffat i Stockholm. De blev, som nämnt, goda vänner och brevväxlade under många år.

År 1905 yppade sig emellertid ett tillfälle för Anna att komma till Finland. Men kanske ville hon inte, troligare var att det ansågs lämpligare att Sven reste ensam. Året innan hade Sophia Aminoff, Ebbas halvsystem, Annas moster, dött, 82 år gammal, änka och barnlös. Nu var släktingarna kallade till arvskifte i Helsingfors den 23 oktober 1905, och enligt papperen var Sven Almqvist närvarande "såsom målsman för min hustru Anna Almqvist ...".

(Anna hade blivit myndig på sin 21-årsdag 1885. Den myndigheten blev kort. När hon gifte sig 1887, blev hennes man Sven målsman för henne. Hustrun kunde dock få förfoga över egna pengar via äktenskapsförord. Det var troligen inte fallet här.)

Det finns ett kuvert i folioformat med påskriften "Björkenheims", som bl.a. innehåller en avskrift av detta arvskifte. Behållningen i boet var ungefär 1.500 000 Mark. Anna och hennes syskon fick vardera 1/64; helsyskonens barn dubbelt så mycket. Annas del blev 21.890 Mark. "Med en inflationskoefficient av inemot

20 motsvaras detta i dag av c:a FIM 430.000, eller SEK 640.000 ...", skriver Gösta Björkenheim 1999.

Några brev finns kvar från Annas kusin Gösta Björkenheim (far till den ovannämnde, i släktföreningen mycket aktive Gösta B.(den yngre), född 1918). Breven är naturligtvis adresserade till Sven.

Sophie Björkenheim-Aminoffs öde förtjänar att berättas lite mer om. Hon var född 1822 på Orisberg i Österbotten, äldsta dotter till Lars Magnus Björkenheim (då ännu Björkman) och hans första hustru Wilhelmina Bergenheim. När hon var 15 år förlovades hon med en 16 år äldre man, Adolph Aminoff, men bröllopet fick vänta tills bruden fyllt 18 år

. Gösta B. skriver 1999:" Hon var ju föräldrarnas första trumf i deras klättring på den sociala stegen, det räcker ju inte alltid med bara pengar. Inte sålde de henne, men de köpte henne en man (eller snarare sig själva en svärson), av hög klass. Kejserlig officer, fattig och jordlös friherre, som förstod att sälja sig dyrt. Så dyrt att Sofie aldrig senare kunde påyrka något mera i arv. Men efter det förlovningen ingåtts avled Adolf Aminoffs äldre bror, han var nu greve och arvtagare till ett fideikommiss (inte alltför stort). Men han var en ärlig man, tog väl hand om sin hustru; hon var blodung och i likhet med den tidens flickor synnerligen ensidigt utbildad ... Sofie drabbades inte av sitt morsarv, tuberkulos, men hennes psykiska hälsa bröts ... Hia tog det mesta av de bättre möblerna; de finns nu i Helsingfors Diakonissanstalts paradrum. Dessutom fick hon ju pengar. För dem byggde hon ett barnsjukhus och ett vilohem.

."(Hia skrev i september 1904 till Anna:" ... Morgonen till din lilla älsklings och min födelsedag den 26te, begynte arbetet här för vårt barnsjukhus, eller en paviljong däraf, som ett luftslopp har det stått för min syn nu i 7 år, det kändes så underligt då första skottet smälde där uppe på berget ... ")

En annan släkting i Finland berättar nu att Sophie bland släktingarna kallades för "Tokiga Sophie". Sophie Aminoff bodde största delen av sitt liv på Terriniemi i Orimatila c:a 7 mil nordost om Helsingfors.

Vad gjorde Anna för pengarna? De placerades nog på något tryggt sätt. Men kanske köpte hon en KAMERA?!

FINLAND - IGEN

Man kan inte någonstans se att Anna var intresserad av vare sig inrikes- eller utrikespolitik. Men det som hände i Finland under 1900-talets två första decennier kom att beröra henne djupt.

Den första september 1906 blev Hias och Göstas bror, Annas kusin, Bengt Björkenheim skjuten till döds på Kaukas. Han var ingenjör och teknisk ledare vid Kaukas AB.

Hia Björkenheim skrev till Anna och Sven den 15 september 1906:

"Tack för edra rader... Arma Gösta, huru skola dina krafter stå bi, ett flackande lif får du föra, saknande din kära bror vid hvarje steg här ute ... Du litar på

arbetarna såsom han, det är rätt de äro det värda, de vörda dig nästan alla, älska dig många såsom de vördade älskade honom som ej mer är till ... Har detta varit ett straff? Eller har Herren varit tvungen att taga, att gifva detta offer för att öppna mångas ögon. "Lyckas vi med Kaukas då hafva vi gjort en stor seger" - säga agitatorerna. Vi få ej hata folket. - Gudlösa lycksökare från de bildade klasserna hafva sått ogräset, och vi som kalla oss ljusets barn hafva ej sått det godas säd lika flitigt som de - Medan folket sof kom ovänner och sådde ogräs i åkern ... Helsa gossarne, måtte de blifva modiga, starka i och för ljuset kämpande män, och den tid de komma att värka i ej en nedrifningens utan ett uppbyggandets tidevarf ...
er Hia." (Hia berättar för Anna och Sven genom att i tankarna rikta sig till brodern Gösta.)

Gossarne Almqvist, ja, de gjorde nog så gott de förmådde. Men "TIDEVARFVET?"

Bengt Björkenheim lämnade efter sig hustrun Eva och två små pojkar, Bengt tre år och Björn, några månader.

GÖSTA BJÖRKENHEIM, den yngre, skriver nu 1999:

"Nalle = Björn Björkenheim var ju bara några månader, då hans far dog. Modern var utbildad violinist av en rätt god klass. Hon hade under studietiden varit förtjust i en fransk-rysk (det fanns sedan rätt länge en stor fransk koloni i Kiev) musiker, de Sicard, som nu var chef för ett musikinstitut i Bryssel. Ny kontakt uppstod och resulterade i äktenskap, t.o.m. en son till Nalle och hans äldre bror Bengt flyttade med modern till Bryssel. Nalle hade det bra, men Bengt blev rätt illa behandlad av styvfadern. Våren 1914 insjuknade modern i pernicios anemi, det gick hastigt nedåt. Nalles en ogift moster reste till Bryssel för att bistå modern med husets och barnens skötsel. Så kom kriget; Nalle kom tydligt ihåg tyskarnas intåg i staden. Modern dog i december 1914; mostern och pojkarna skulle då ta sig till Finland, men detta var då fiendeland för tyskarna. En viss fara för internering förelåg. Mostern höll via Röda Korset kontakt med min pappa, som bad kusinen Jonas Alströmer på svenska UD om hjälp. Svenska pass skrevs ut, pojkarna kom hem (mostern med) och de fanns sålunda i min familj såsom syskon redan då jag föddes. ... Nalle blev gammal, skarp in i det sista, men dog nu i höstas.

1906, då Nalles far blev mördad, var en orolig tid, motsättningar mellan höger och vänster, mellan gentemot ryssarna undfallande och motståndskraftiga o.s.v. Sinnena var oroliga och överspända; man torde kunna sätta farbror Bengts mord i samband härmed.

Denna tid, liksom i mycket högre grad 1918, betraktas ju mycket olika av olika intressegrupper alltjämt. Vardera sidan har en benägenhet att framhålla det som då hände deras meningsfränder, bortseende vad motparten åsamkades. För Barbro och min personliga del vill vi mest av allt bidra till den tendens att lindra motsättningarna, som lyckligtvis på alla håll blivit rådande...."

Genom Hias brev har jag känt till Bengt Bheims öde; men vad som hände de små föräldralösa pojkarna har jag inte vetat - förrän den 6 maj 1995:

Till Östad, Alströmernas släktgård utanför Alingsås, hade en samling finländska släktingar inbjudits. Genom Gösta Bheims försorg blev också jag bjuden som representant för Ebba Björkenheims barnbarnsbarn. (Ebbas syster Sigrid var, som bekant, gift med Jonas Alströmer, född 1840.) Jag är tacksam. där jag sitter bland kända och okända släktingar vid en glad och fin middag. Då reser sig en av finländarna, lång och ståtlig Det är "Nalle", 89 år! Han håller ett utomordentligt tal och tackar familjen för Jonas Alströmers, född 1877, insats för att få hem honom och hans bror från Bryssel de kritiska dagarna 1914.

En underbar "saga", som jag nu fått höra om igen av Gösta B.

Gösta Björkenheim den äldre skrev den 12/9 1906 till Sven Almqvist som svar på dennes brev:

" ... Jag var nära att förlora tron på mina arbetare. Men jag har lyckats öfvervinna detta, och jag är nu besluten att med Guds hjälp fortsätta mitt arbete och egna det all möjlig kärlek och energi. Vi måste komma ur dessa förhållanden!"

VAD SOM TILLDROG SIG I DEN NÄRMASTE FAMILJEN

Visst inträffade det ytterligare en del dödsfall i familjen, men bland mina papper är det gladare händelser i familjekretsen som dominerar. (Farmor Eugénie dog 1903, Annas bror Albert 1906 och Axel Björkmans och Eugénie Almqvists syskon Bengt Magnus Björkman (II) 1907, Josephine Åkerhielm 1908 och Fanny Ekenstierna 1910.)

Carl A. beskriver i sina minnen såväl julfirande som sommarvistelser.

Carl A: "Men jag måste berätta om våra julminnen, de gladaste dagarna på året ... (En jul, då Daniel låg på sitt håll i skarlakansfeber och Gustaf i mässling på sitt, köptes och kläddes 4 granar.) Då jag följde Mamma på juluppköp fick jag vänta utanför leksaksaffärerna, Gemla på Jakobstorg och en på den smala, slingrande Vesterlånggatan. Detta bidrog att öka spänningen och julstämningen. Så följde julstök och julbak, granen kläddes och vår vackra "Betlehems krubba", med alla från dess tak nedhängande änglar, ställdes på ett av salsborden. ... På förmiddagen for hela familjen i hyrvagn ut till Lindhagens kulle till "Anas trädgård", som jag kallade Agnes grav. Denna smyckades med en lång grangirland. Högtidligt allvar rådde därute, särskilt om det ringde i Solna gamla kyrka... Gustaf steg av hyrvagnen redan vid Norrtullsgatan för att uppvakta Pappas gamla, men pigga och skämtsamma Tant Julie Silfverstolpe (Tant "Schelippan", som farbror Ludvig kallar henne) en dam från anno 30... Dessutom gick Pappa den dagen och gav julpengar till dem av hans många skyddslingar, som ej fått dem i förskott (så t.ex. till Portvakten Ohlsson Regeringsgatan 36) ... Inalles foro vi endast tre gånger till Ersta julotta under Pappas tid. Men när man väl kommit iväg, blev man belönad för sin möda. I Söders lantliga hus brunno ljus i fönstren och i kapellet funnos två stora granar fullsatta av ljus ... Några dagar efter jul foro Pappa och de tre bröderna till farbror Ludvig på Algö, lämnande Mamma och mig kvar, men vi tröstade oss och hade trevligt ändå. På den tiden funnos inga isbrytande passagerarångare i Mälaren, utan de avresande instuvades på någon bogserbåt med starkt skrov

och stark maskin och hade en långsam färd till Stallarholmen, där de hämtades av Farbrors slädar."

(Tant Julie Silfverstolpe var syssling på Levinsidan till Eugénie A. och Axel B.)

"God Jul och Gott Nytt År önskas Eder alla av Sven och Anna A!" Så skrev föräldrarna sin julhälsning till släktingar och vänner, enligt sonen Gustaf. Han berättade också för sina barn att han och hans syskon gick omkring i våningen och rytmiskt och högt skanderade denna versrad under juldagarna.

SOMMARVISTELSER

Om somrarna ville inte välbeställda Stockholmare vara kvar i staden. Värmen gjorde att det luktade värre än vanligt, och man var rädd för smittsamma sjukdomar. Den flerhundraåriga traditionen att besöka kurorter och hälsobrunnar levde vidare. Vi har sett att Anna redan med föräldrarna vistades på sådana ställen. När hon var gift, och med den växande barnskaran, fick man ordna på annat sätt. Runt om i skärgården och i Stockholms omgivning växte det upp sommarnöjen för dem som hade råd. Familjen Almqvist skaffade aldrig något eget. Man hyrde på olika platser och reste också fortsättningsvis till kurorter, nu gärna till de svenska fjällen och till Norge.

Sonen Carl har beskrivit familjens sommarnöjen. Sommaren 1898, då Carl var endast några månader gammal, tillbringade de i Ronneby. Naturligtvis följde barnsköterska med. I Södertäljetrakten var de flera somrar. Sommaren 1902 bodde de i en bondgård i Båstad. Sommaren därpå vistades familjen i Fjällsäter nära Trondheim. Eftersom det då fortfarande var union med Norge räknades det inte som utlandsvistelse. Man reste med tåg den långa vägen.

Det var tydligen då, som Anna började fotografera. Foton därifrån finns ännu kvar. Kan hon ha blivit påverkad av kronprinsessan Viktorias hobby, som kanske blivit på modet? Åtskilliga kvinnor blev yrkesfotografer redan i slutet av 1800-talet.

Sven Almqvists bröder Ludvig och Knut (denne även riksdagsman) bodde på sina gårdar Algö och Janslunda. Några somrar fick familjen Sven A. vistas på Janslunda, då Knut och Ludvig ännu var ogifta. Carl var där även senare. "Knut bodde den tiden hos brodern Ludvig på Algö, varför vi kom att bebo den slotts- eller kyrkliknande byggnaden ensam..."

Carl nämner kusken Svan: "Han var kusk, stallpojke och vedkarl åt Farbror i 9 års tid sedan vår andra Janslundasommar. Då jag senare frågade honom, vad han mindes från denna tid, sade han: 'Ja, de' ska' ja' säja, att häftigare pojkar än Carls bröder, har ja' då aldri' sett. De kunde ilska opp för rakt ingenting, och springa efter varann med käppar och annat i högsta hugg.

"Häftig" hade då en annan, våldsammare betydelse än nu. Anna hade det nog inte så lätt med sina häftiga pojkar och deras starka viljor och personligheter.

Carl berättar också att Mamma Anna själv körde häst där på Janslunda! Hade hon lärt sig det som ung på Görväln?

Vid Mälaren nära Stockholm hade familjen sommarnöje på flera olika ställen. Det var "Tolanderska villan å Kersö" 1906, "Lambarudd - här hade familjen haft sommarnöje på 1890-talet." Två somrar, 1908 och 1909 bodde de "å Kanaan, enligt mitt tycke det trevligaste av alla våra sommarnöjen." Alla dessa ställen nåddes med ångbåt från Stockholm. Under en av Kanaansomrarna konfirmerades Gustaf i Lovö kyrka av kyrkoherde Norrby. Sommaren 1910 var man i Vaxholm för att "Lennart - med tyngt sinne excerserade därstädes."

Anna tycks ha varit sjuk sommaren 1909.

I ett brev från sonen Carl, 11 år, skrivet den 11 juni, står: " ... Jag vet nog att i övermorgon är det Mammans födelsedag. Därför önskar jag Mamma allt gott under Mammans 45 år. Och jag hoppas att Mamma måtte få komma riktigt frisk till oss... Hälsa Gerda, Hedvig och sjuksköterskan. Pappa, Heppi, Harry, Gustaf, Daniel, Herbert hälsa Mamma hjärtligt. Elin och Lovisa hälsar också... Gud signe Mamma. Från Mammans yngste son Carl."

På alla ställen, där man hyrde en längre tid, fick pojkarna ha trädgårdsland, vilket särskilt uppskattades av Carl. Barnen sålde sina produkter till köket. (I bouppteckningen 1911 upptogs "möbler å sommarstället".)

Carl:"Ångholmensommaren (1906) företog hela familjen, utom Gerda (som detta år lärde sig gå) samt farbröderna Knut och Ludvig en utfärd i härligt väder med bogseraren "Exelsior" till Kalhäll och Görväln, det förra Pappas, det senare Mammans barndomshem. (Kalhäll var sommarbostad). Å det förra visade mig Pappa den veranda, som gick runt hela övre våningen och som Farfar låtit bygga, till stort nöje för sina barn, vilka under regniga dagar skyddade kunde springa och leka... Å Görväln besågos stall och ladugård samt huvudbyggningen, där godsets nuvarande ägare, professor Sahlin, bjöd på lunch."

Sommaren 1909 njöt familjen Almqvists barn av sol och bad och trädgårdsarbete. Men Anna var sjuk. Och hela Sverige var sjukt. Löneförhandlingarna mellan arbetsgivarna och fackföreningarna bröt samman denna sommar. 100 000 arbetare lockoutades, och fackföreningarna svarade med att ta ut 200 000 arbetare i strejk. Storstrejken var ett faktum. Men efter en månad var strejkkassorna tömda och arbetarna fick gå tillbaka till arbetet.

Selma Lagerlöf skrev den hösten till Elise Malmros: "Det har varit en grym tid detta år, och jag har känt det så bittert, att jag har tyckt, att de samhällslager, som vi tillhöra har haft orätt, inte i början kanske men i fortsättningen, att vi har sått en hatets och orättvisans sådd, som vi få sota för om några år."

"PAPPAS SOMRAR"

Så lyder en rubrik i Carls minnesanteckningar. Och: "Pappas semester varade i allmänhet 2 månader och under en månad for han ut och in i hovrätten." Sven A. hade tidigt blivit medlem i Svenska Turistföreningen, och han reste gärna till någon plats i fjällvärlden, ibland ensam, men så småningom i sällskap med sina söner, allteftersom de blev stora nog. Abisko, Bydalen och särskilt Fjällnäs var ställen de besökte. 1908 for Sven med sina två äldsta söner

kanalvägen till "Grenna, där den gamla prästgården vid Brahegatan, farfars födelsehem, besågs."

ETT PAR ANDRA NOTERINGAR FRÅN 1900-TALET FÖRSTA DECENNIUM

Om Oscar II:s död 1907. Carl skrev: "Jag minnes, hur jag låg på knä och bad Gud rädda kungens liv, och hur förtörnad jag blev då Mamma sade: ' Det skall du visst inte be om, han borde ha dött för länge se'n, så skulle Sverige sett annorlunda ut.' "

"Hovfesterna. En gång om året fick Pappa ett, som vi tyckte, mycket fint bjudningskort med riksvapnet på, i vilket " H.M. Konungens Förste Hovmarskalk på nådigsta befallning" inbjöd till middag å slottet och meddelade, att hovrättens medlemmar skulle intaga middagen i den eller den konungens sängkammare (något som vi tyckte vara mycket egendomligt). Några dagar senare fick man se Pappa ståtligare än någonsin, iförd hovrättsuniform med sin fars ämbetssabel, skimrande i guld och elfenben, vid sidan. Mamma hjälpte honom att påsätta den större Nordstjärneorden och slutligen påtog han den guldbroderade trekantiga plyschhatten ... Men Pappa var alldeles för anspråkslös att ens tänka på att fotografera sig i uniform eller på något sätt känna sig stolt över densamma."

Carl A. igen:

"SOLSKENSTIDEN PÅ NORR MÄLARSTRAND" (våren 1909 - hösten 1911)

... Pappa besåg huset 22 N. Mälarstrand tillsammans med en del andra Brandkontorets män, då det skulle brandförsäkras och blev genast förtjust i de då knappt färdiginredda, synnerligen modärna och vackra våningarna och uppgjorde kontrakt å den större av våningarna 3 tr. upp med en därmed sammanhängande dublett med egen utgång.

'Våningen är härlig och pojkarna kommer att få det så bra', sade Pappa till Mamma. Strax efter det kontraktet uppgjorts fick den då fyraåriga Gerda skarlakansfeber (ehuru mkt. lindrig sådan), varför hon, Mamma, en sjuksköterska och en jungfru kvarstannade i vår våning vid Östermalmsgatan, under det att Pappa, hans fyra söner, vår kokerska Lovisa samt vår husa Elin inflyttade i det nya huset ... " (Tydligen bodde familjen en kort tid på Östermalmsgatan, då "faster Li" - Lina Boström efter sin mans död hade övertagit våningen Villagatan 3.)

Våningen Norr Mälarstrand 22 disponerades under familjen Almqvists tid så här: "Salongen, Salen, Hofrättsrådets rum, Fruns rum, Dotterns rum, Kandidatens rum, Gustafs och Carls rum, Daniels rum, tamburen, Jungfrukammaren, Köket."

"Söndagarna.

'Båtarna nio från sta'n', skrek Daniel från sitt hörnrum, som hade den bästa utsikten. Vi tre andra bröder sprungo, samtliga i nattskjortan, ivrigt dit. - 'Ångf.

Mariefred med Turistföreningens flagga och vimpel leder, Caesar god tvåa, se där backar Enköping 1. Titta där dyker Tessin upp och hotar Mariefred som etta ... När vi så voro färdiga till halv-10 frukosten kunde vi se nioochfemtonbåtarna i 'upploppet' och halvtiobåtarnas avgång ... Så åto vi ris- el. mannagrynsgröt samt någon omlette, (sparris- tomat-, persiljs el. spenatdito) el. krocketer, någon gång stekta kastanjer. Dessutom allt möjligt pålägg, alltid marmelad el. honung. - På förmiddagen brukade Pappa, jag och Gerda gå ut och gå till Djurgården, Tranebergsbro el. någon gång taga ångslup t. Essingen e. dyl. Mamma, som dessa år för sin sömnlöshets skull ordinerats sova länge om morgnarna och som dock ej ville följa ordinationen på söndagsfrukostarna, brukade ta skadan igen någon timme på söndagsförmiddagarna. Mången söndag hann pappa ej göra längre utflykter. Han skulle nämligen nästan varje söndag till blindhemmet vid Norrbacka, för att där läsa predikan... "

DET FÖRSTA SLUTET

Här citeras åter Carls "dagbok". Det är oundvikligt; mycket av den här skildringen bygger på hans anteckningar. Carl berättar detta sex år efter det slag som åter drabbade familjen.

"Den 17:de Dec. 1910.

Jag hade slutat skolan en kvart före tre denna dag. Vi hade haft sång sista timmen och sjungit 'Sandels' eller 'Björneborgarnas marsch', så att jag hade blivit glad. Och denna glädje höll i sig under hemvägen. Skulle jag ej vara glad nu, när endast några dagar återstod till jullovet, under vilket jag först skulle fira jul hemma och sedan, för första gången i mitt liv under julferierna få följa Pappa och bröderna ut till Selaön, där farbror Knut skulle härbärgera några på Janslunda och de övriga bo på Algö.

Jag tyckte, att jag efter slutad arbetsvecka, ja, nästan slutad termin, kunde unna mig att resa hem i spårvagn. Då jag kom till Gustaf Adolfstorg, såg jag, att det stod mycket människor utanför tidningskontoret där. Då jag gick, brukade jag alltid stanna och läsa det, som stod anslaget. Denna gång var det väl, att jag åkte spårvagn, ty där stod anslaget ett meddelande, som bragte Lennart ur fattningen, då han ungefär vid denna tid läste detsamma. 'Jag gick och irrade länge innan jag kom hem', sade han.

Men jag som ej läst meddelandet, kom glad hem. Då jag kom in, fick jag se moster Tyras väninna, fröken Wennberg ... 'Pappa är sjuk'. - Det klack till i mig - 'Vad, - det är inte möjligt'" voro ungefär de ord som undslapp mig. - 'Jo, Pappa har fått slag i Riksbanken.' Innan jag fått veta något närmare härom, kom faster Li, hastigt och upprörd, och jag såg tårar i hennes ögon. 'Har baron Langenskiöld ringt (Riksbankens dåvarande chef)?' frågade hon hastigt och andfådd, så snart hon kommit innanför dörren. Då hon fick nekande svar, ringde hon upp ett nummer i telefon. 'Goddag, baron', hörde jag henne säga, 'nå, hur är det.' --- 'Jaså, det är slut.' --- 'Vilket är det som är slut,' tänkte jag blixtnabbt. 'Pappas liv, - nej, nej, - det FÅR inte vara det - Pappas lidande - ack - det är ju detsamma - Pappas - - kan jag inte hitta på något annat, som kan vara slut.' Faster hade ringt av. 'Pappa är död', sade hon stilla. 'Stackars gosse,' tillade hon, då hon hörde mig snyfta

Sedan det allra första utbrottet av smärta var stillat, sade faster Li, att det var nödvändigt underrätta Mamma, som vid denna tid snart skulle vara i Gustaf Adolfskyrkan, för att där övervara en vigselakt (vid vilken farbror August Silfverstolpes dotter var bruden*). Jag fick en bestämd ingivelse, att jag skulle med. Med en viss motvillighet fick jag tillåtelse därtill mot löfte, att jag icke fick yppa det verkliga förhållandet ... Så foro fröken W, och jag i bil till nämnda kyrka, Hundratals ljus bländade vid inträdet, - glada festklädda människor i mängd - allt förbryllande och så skarpt kontrasterande mot min hemliga sorg.

* August S. d.y., kusin till Anna och Sven.

Vi fingo syn på Mamma, glad som alla de övriga. Hon följde oss tillbaka till bilen. Då hon fick veta, att Pappa fått slag i Riksbanken, ropade hon till chauffören, att köra dit. Ordern blev emellertid genast ändrad, på grund av fröken W:s bestämda påstående, att det vore bäst att fara hem. Jag, som annars tyckte biler gingo så fort, jag kunde ej förstå, varför bilen ej kunde gå fortare, färden föreföll så lång. ... Äntligen voro vi framme. Mamma tyckte det var för bekvämt att vid ett sådant tillfälle ta hiss, hon sprang av alla krafter upp för trapporna. Jag följde henne med svårighet, allt under jag tänkte: 'O, ska jag nu förlora henne också!'

Då vi kommo in i tamburen mötte oss två expresskarlar, bärande en tom, övertäckt bår. - Jag ryste. - I tröskeln till Pappas rum mötte oss faster Li, som med ett slags leende omfamnade Mamma i det hon sade: 'Det är slut.' Ögonblicket därpå fingo vi se, - icke Pappa - utan en mycket lik bild av Pappa, en vacker nästan marmorliknande bild, vars mest utmärkande drag var det uttryck av en stilla frid, som vilade däröver. Mamma sjönk på knä.

... Lördagen den 17:de December, hade Pappa, som övriga lördagar, haft 'hemdag', varför han ej var så tidig som vanligt. Annars brukade han komma i sin nattrock eller i skjortärmarna och hälsa vänligt godmorgon och hjälpa mig på med min kavaj, när jag gick till skolan. Efter frukosten hade han arbetat med sina mål för hovrätten, - ett sådant mål, som var så pass lindrigt, att det ej bjöd på några hemska detaljer ... Så hade han ätit lunch tillsammans med Mamma och Lennart och Gerda. Därefter hade han, Mamma och Gerda följts åt Norr Mälarstrand, Eiraplan, Kungsholmsbron, Klara Strand, Tegelbacken till Fredsgatan, där de skiljts vid Inteckningsbanken, där pappa hade ett ärende åt någon av de många han hjälpte i affärer. Strax därefter hade han stämt möte med moster Tyra i Riksbanken. 'Det är tunga steg jag går idag,' hade han sagt åt Mamma. Han hade menat det i bildlik betydelse, för det gällde att underteckna ett stort lån, som Moster ej hade behövt, om hon ej gått på nytt i fästmötankar. Men 'tunga steg' blev det även lekamligen för Pappa, troligen den mödosammaste vandringen i hans liv. Moster berättar, att han kom långsamt, kritvit i ansiktet och med osäker gång fram mot Riksbanken över den lilla provisoriska Riksbron. Hon ville dock ej genera honom med att fråga, hur han mådde.

Då han kommit in, klagade han över värmen därinne och lade sin tunga överrock på en stol. Så undertecknade han pappret ifråga med sin namnteckning, höga, ståtliga bokstäver utan en darrning, precis som vanligt, gick fram till disken och överlämnade pappret med en bugning. Därefter vände han sig om - och - sjönk livlös ned. Moster tillkallade omedelbart sin läkare d:r Lamberg, som efter endast 10 minuter anlände och företog kamferinsprutningar utan resultat. 'Han var redan död, innan han föll,' sade d:r L.

Hjärtat, Pappas enda svaga organ, hade stannat till följd av åderförkalkning. Det hade hela hösten varit särskilt svagt. Vi hade ej reflekterat över, att han allt oftare hade behövt anlita biler och spårvagnar ... Men han hade, som av det sagda framgår, arbetat med oförminskad nit in i det sista. Senast hans näst sista natt hade han hemkommit vid halv 1-tiden efter ett långt sammanträde för Diakonanstalten vid Sköndal ...

... Pappas eftermäle.

Dagen efter den minnesrika 17:de December genomgick Pappas dödsbud hela huvudstadspressen. Flera tidningar hade något att säga utöver data ur Pappas liv och detta var ej särskilt en hyllning åt ämbetsmannagärningen utan fast mera åt 'en i vida kretsar högt skattad PERSONLIGHET' ... 'Enkel, anspråkslös, och i allt sitt uppträdande präglad av en sällspord nobless' ..., skrev red. Oskar Manström i Sthlms Dagblad ...

Pappas begravning ägde rum i Kungsholms kyrka torsdagen den 22:dra December. Jag fick kraft att, i egenskap av yngste son, gå i spetsen för sorgetåget närmast kistan, ledande Gerda. Jordfästningen förrättades av Professor Rudin, en vördnadsbjudande åldring med vita locker och helskägg. Han yttrade bl. a. att han erindrade sig Pappa såsom en allvarlig, ovanlig ung man redan vid den tid, då han först, i egenskap av konfirmationslärare, lärde känna Pappa. Sedan dess hade han vigt föräldrarna i Adolf Fredriks (skall vara: Klara) kyrka och döpt Gustaf ...

... Före akten hade Chopins sorgmarsch ljudit, efter densamma sjöng KFUM:kören 'Solnedgång i havet' och 'Den store vide flock'. Utgångsmelodin utgjordes av Händels Largo. Den väldiga Kungsholmskyrkan var i det närmaste fullsatt: Där märktes Prinsparet Bernadotte, general Rappe, presidenten i hovrätten Afzelius och Pappas kolleger i hovrätten, styrelsen för KFUM m.fl.

Av pietet för Pappas anspråkslöshet och ett hans uttalande därom undanbad Mamma i jordfästningsannonsern 'alla blommor och kransar' och hänvisade 'dem som sådant önska att med någon liten gåva ihågkomma Svenska Diakonanstalten, Stora Sköndal, för vilken den hädangångne hyste djupt intresse.'

Men detta till trots saknades icke blommor ... Särskilt minnes jag med rörelse de blombuketter, som bildade halvcirkel vid Pappas fötter. De voro en sista hälsning från föreståndarinnan och varje gumma på blindhemmet vid Norrbacka."

Alldeles som vid Agnes död var det många som hörde av sig. En mängd kondoleanskort finns kvar och vittnar om högaktning för den döde och försök att trösta med religionens språk. Sven Almqvist beskrivs som ädel, god, kärleksfull, oegennyttig, nobel och uppoffrande.

Det var nära och avlägsnare släktingar, liksom förut från både Sverige och Finland. Eilert Ekwall, sedermera språkprofessor, skrev: "Utan Farbror Svens hjälp hade jag icke kunnat vinna den ställning och den trygga framtid, som jag nått." Det var brev från Hanna Larsson, vilket börjar: "Min älskade Fru Almqvist!", det var från Elsa och Carl (kusin) Silfverstolpe, St. Åsby, Västmanland, det var från faster Augusta Almqvist, Fogdeholm: " ... Ester hälsar

med innerligt deltagande." Det var från Ebba Bernadotte och från Anna Öhman, Blindhemmet. Organisationer som "Svenska Sällskapet för nykterhet och folkuppföstran" och Svenska Diakonanstalten. Familjens förre hyresvärd Hjalmar Rettig, Villagatan 3 skrev också. Och många, många fler.

Hia Björkenheim i brev, januari 1911, bl. a: " ... Sörj ej öfver dina söner, du skall få glädje af dem, män vid deras ålder dölja noga sina känslor, ofta kanske mest för sina mödrar, gossens trots viker och där finnes så många veka strängar som de själva djupt förakta. Var du lika öppen mot dem som de äro slutna... Låt så kära Anna din älsta gosse få sin rätt att blifva ditt stöd din hjälp, du skall då se att han besitter en förmåga en kraft som du förr ej anat ... "

Vi har inte Annas egna ord för den sorg och saknad som drabbade henne i och med Svens död.

Men pappren vittnar om de praktiska angelägenheterna. Svens bror Knut blev genast förordnad som förmyndare för de då omyndiga fyra barnen. (Lennart hade fyllt 21 år i april 1910.) Eberhard Quensel, justitieråd och god vän till Sven sedan barndomen, åtog sig utan kostnad "Redovisning för inkomster och utgifter i sterbhuset efter Hofrättsrådet Sven Almqvist, såvidt medlen gått genom E, Quensels händer." Bouppteckningen påbörjades den 10 mars och arvskiftet förrättades den 11 maj 1911.

Sven A. hade inte bara varit generös med gåvor till enskilda och institutioner - han hade även lånat ut pengar,; främst till närmare och avlägsnare släktingar, t. ex. till nämnde Eilert Ekwall och till arkitekten Ivar Tengbom, vilket upptogs som fordringar i boet. När Anna dog tycks dessa skulder vara betalda.

FEMTE KAPITLET

i vilket Anna är ensam om att fostra sina ungdomar.

LILLJANSPLAN 6

Hösten 1911 flyttade Anna med familjen till den fastighet vid Lilljansplan som Sven hade köpt redan år 1900. Han hade "sett om sitt hus", kanske räknat med att Anna i framtiden skulle behöva en bostad och inkomster från hyror. Så var man åter på Östermalm, inte långt från det gamla hemmet. Lennart och Gustaf studerade i Uppsala, Daniel tog studenten 1913 och bodde tills dess hemma, liksom Carl och lilla Gerda, som snart skulle börja skolan. Våningen låg tre trappor upp i gathuset. Telefon nr 11238.

Vid bouppteckningen 1924 beskrev man följande rum:

"Hovrättsrådinnans rum, salongen, salen, frökens rum, kandidatens rum, serveringsrummet, tamburen, köket och jungfrukammaren."

Carl bodde hemma ända tills han fick anställning i Nynäshamn 1920. Av brev att döma bodde även Daniel hemma tidvis (kanske då han läste vid Stocholms högskola) Kandidatens rum var nog hans.

År 1877 sålde Aktiebolaget Stockholm Byggnadsförening mark, bestående av 142.500 "kvadratfot" i "kvarteret Kuhlberget mindre" till några arkitekter och grosshandlare för att de där skall bygga "boningshus i willastil med nödiga uthus". Kvarteret fick sedan namnet "Tallen". Huset Lilljansplan 6 troligen byggt 1896.

Engelbrekts församling bildades 1906 av västra och norra delarna av Hedvig Eleonora (tidigare Ladugårdslands) församling. Engelbrektskyrkan uppfördes åren 1910-1914. Familjen Almqvist kunde på nära håll följa bygget.

Det är inte problemfritt att äga ett hus. Anna ägde hälften, barnen den andra hälften. År 1916 tog man en in-teckning i fastigheten på 33.000 kronor (förut fanns en på 60.000 kr).Anna fick 3.800 kr, Gustaf 8.800, Daniel 14.200. Sönernas pengar gick till studier. Man reparerade, bl a blev det en "WC-anläggning för 6.200 kronor!

1917 hyrde man ut två lägenheter på nedre botten till Aktiebolaget Nordiska Bokhandeln för 2.600 kr per år.

År 1919 köpte Anna den Daniel tillhörande 1/10 av "fastigheten nr 23 i Tallen" för 29.820 kr (kontant 9000 kr) med förbehåll att om fastigheten såldes för ett belopp överstigande 298.000 kr skulle Daniel få ytterligare pengar.

1924 ärvde de fyra andra barnen huset. Då och då under åren hade man funderat på att sälja huset. I slutet av 20-talet började det bli svårt att få hyresgäster, men man avvaktade..

1926 sålde Lennart och hans hustru Hanna sin del i huset till de tre syskonen.

År 1930 såldes fastigheten av Gustaf, Carl och Gerda. Daniel fick sin kompensation.

DE SISTA ÅREN
1912 - 1924

Sommaren 1912 tycks Anna ha hämtat sig någorlunda. Från mitten av juni till slutet av juli vistades hon tillsammans med Gustaf (en tid) och Gerda vid "A-B Ramlösa Hälsobrunn" strax söder om Helsingborg. "Vid Ramlösa finnes varmbadhus, där bad i alla brukliga former serveras, äfvensom elektriska ljusbud samt radiumbehandling." (Nord. familjebok 1915.)

Sonen Carl, 14 år, var då hos farbror Knut och faster Anna på Janslunda. Brevet från mamma Anna till Carl berättar om livet vid hälsobrunnen och också om Annas omtanke om sin yngste son.

"Midsommarafton och söndag.

... Älskade min gosse lyft inga tunga selar. Jag ber dig derom! Och sela ej någon häst. Det kunde ju hafva gått aldeles på tok och du blifvit skadad. ... Hoppas du har något roligt! Vi hafva herrligt väder. I morgse efter frukosten voro vi nere vid hafvet der Gustaf badade. Gerda har kulldräkt så kommo vi hem till middagen. Det har kommit mycket ungdom från Helsingborg och nyss, efter middagen tågade alla barnen (och Gustaf och jag bland andra äldre i slutet av tåget) med musiken i spetsen samt en i går klädd majstång till en plan i närheten af hotellet der majstången sattes ner och nu dansas det som bäst kring majstången efter musikens toner ... Igår var äfven dans på qvällen då jag satt och såg Gustaf allvarligt dansa fram i både Boston och two steps.

Jag är kry och sofver rätt bra. Läkaren här är mycket skicklig och snäll ... Nu går jag till de dansande barnen."

"Den 28 juni 1912.

... Jag skall glädja dig med att Professorn här tycker att Mamma är ljusare i huden redan av medicinen här ... Är det ej att vara tacksam öfver ty då blir också klådan bättre ... I morgon cyklar Gustaf till en god vän ... det är 5 mil dit han skall... Har ni fått jordgubbar ännu. Kan vi få krusbär till inläggning från Janslunda fråga trädgårdsmästaren och farbror derom och telefonera till Lovisa om pris och dylikt. Jag tror att Daniel och Lovisa komma till LillJansplan kanske nu om lördag ... Kära Carl du går väl ej i yllekläder utan bara i tvättkläder ... Jag är så glad vid tanken att kunna blifva friskare!" Mamma är mest hvitklädd här, rätt snygg!

"3.7.1912.

... I dag fick jag bref från husan Märtha som säger att som hennes mor fått kräftan måste hon stanna hos henne och alls ej komma tillbaka till oss. Det var ju mycket sorgligt både för henne och för oss. Nu får jag skaffa ny husa när jag kommer hem!"

"10 juli 1912.

... Vet du att vi hafva blifvit bjudna alla tre att resa till Högfors den 1 augusti ... På Högfors äro då endast Tant Anna Å, Tant Ebba Hamilton och farbror Ludvig Åkerhielms hustru och barn. Vi glädja oss mycket åt att få komma dit men jag ville mycket gärna att äfven du skulle få samma nöje! Kanske kan du komma med båten Ivar Blå till Enköping och derifrån till Högfors ... Vi stanna högst en vecka på Högfors ... Hoppas du är hel och ren. Reser du till Högfors bör du resa i nya snygga blårandiner samt hafva med dig en omgång nya blårandiner 2 hvita blusar och ett par snygga blå yllebyxor kragar näsdukar.

... Nu skall jag tala om för dig hur vi hade det på vår utfärd till Danmark i går. På morgonen foro vi med elektriska spårvagnen kl 10 till Helsingborg. Derifrån reste vi först kl 11 med en väldig färja den 20 minuters långa vägen öfver sundet. Vädret var strålande. Framkomna till Helsingör gingo vi och köpte wienerbullar jordgubbar (25 öre litern) bananer och limonad. Det skulle blifva vår middag. Så gingo vi till slottet Marienlyst och sutto der ett par timmar. Sedan fortsatte vi till sjelfva badorten nere vid hafvet. Der tog Gustaf sig ett bad ... Mycket vackert var qvällsstämningen öfver sundet på hemresan ... Har du något roligt kära lilla Carl? Kanske får du fara in med farbror till sångarfesten på Stadion eller något annat på Stadion. Hör dig annars för tidigt en morgon med Daniel så kanske styr han om att du i hans sällskap får komma in och se något och bo öfver natten hos Lovisa (i Gerdas rum på hennes soffa) ... Nu har jag flyttat mig till hafsstranden 5 minuters väg från skogen. Gerda badar nu som bäst springer ut i vattnet med förtjusning ... Gustaf sitter kvar i skogen och läser grekiska. Nu skall jag skrifva ett litet bref till Hanna Larsson ... "

Hugo Hamilton skrev i sina "Dagböcker 1911-1916" bl.a. för den 6 juli 1912: " ... Vi måste gå till Ramlösa och sända in bilen till Hälsingborg ... Vi träffade där bland andra ... Anna Almqvist med son och dotter ... " (I bokens personregister felaktigt angivet som Anna A, gift med Knut Almqvist)

Breven visar att Anna också några kommande somrar besökte "semesterorter" och hälsobrunnar, sannolikt alltid tillsammans med Gerda. År 1916 var hon i Borgholm, dit man reste med båt. Sommaren 1921 vistades hon i augusti vid Källviks hälsobrunn intill Loftahammar i Tjusts skärgård.

Ur "Sällsamheter i Småland, del 2 1988":

" ... Redan på 1700-talet visste man att denna källa hade ett starkt järnhaltigt vatten ... Först 1872 öppnades Källviks brunns- och badort ... en ganska stor brunnsalong och ett badhus med fyra badkabinetter ... Ångfartygen 'Tjust' och 'Gamleby' gick på sina resor till och från Stockholm in vid Källvik ... Redan tidigt fick Källvik prägel av societetsbadort ... "

Vid besök i Källvik sommaren 1999 såg vi att den tidstypiska brunnsarkitekturen i stort sett finns oförändrad kvar, även om den gamla brunnsalongen och badhuset är rivet. Societetshuset, byggt 1928, står där ännu. Men det fick Anna aldrig se.

Efter att sonen Gustaf hade prästvigt för Västerås stift år 1918, reste Anna och Gerda gärna och hälsade på honom i bl.a. Grangärde, Enviken, Leksand och Nora.

THYRA

Annas syster Thyra gifte om sig 1912. Hon hade redan i december 1910 gått "i fästmötankar" enligt systersonen Carl.

Nyårsdagen 1912 skrev Anna till den tilltänkte svågern, tandläkaren Henry Wahlby. Anna undrade varför denne ville gifta sig med "en klen quinna, som är så pass mycket äldre". (Thyra var då 38 år, Henry W. var 25). Anna tvivlade på att hans kärlek skulle bestå och tillade att ingen skulle misstycka om "Ni skulle draga Eder tillbaka".

Henry drog sig icke tillbaka Vigseln ägde rum i Stockholm 1912 med efterföljande "tråkig pensionatstillställning" (Henrys kommentar senare). I augusti 1913 föddes parets son Gunnar. Men Anna fick rätt i sina tvivel. Äktenskapet höll inte länge. I september 1913 skrev Henry till Anna att han är orolig för Thyras son Herbert (Arvid Rydén), då 16 år, som är inackorderad hos någon fru. Henry trodde inte att det fungerade för en tonåring och bad Anna, "som fostrat upp präktiga pojkar" att ta hand om Herbert.

Henry klagade också på Thyras "bristande plikt känsla". "Thyra har efter sitt första giftermål varit alltför självständig".

År 1915 skrev Henry åter till Anna och beklagade sig över Thyra. "Thyras räntor tycks för alltid vara fastlåsta att till en del betala hennes vansinniga skraddarräkningar ... Tills Herbert blir student, får han av mina inkomster ... allt hvad han behöfver ... Anna var gift äldsta syster under Eder mors sjukdom, så Anna har nog skuld i Thyras dåliga uppfostran. Hur kan en människa gifta sig utan att vara lärd att sköta hemmets olika detaljer ... Thyra står nu vid skiljovägen."

Thyra och Henry skildes 1916. Under åren efter blev det en uppslitande dragkamp om lille sonen Gunnar. Thyra tycktes inte ha brytt sig särskilt mycket om barnen i första äktenskapet, men denne son älskade hon. Thyra skrev 1917 till Anna från Köpenhamn, dit hon hade flyttat 1916 "... skall inte jag ha mera rätt att få det lilla älskade barnet ..." Hon hade alltså inte Gunnar hos sig, längtade sig sjuk efter honom. Pojken var då hos farföräldrarna i Filipstad. De är vänliga och skickar foto av Gunnar till Thyra. Men en månad våren 1917 fick Thyra ha sonen hos sig i Köpenhamn. All kontakt med Henry W. förmedlades av Anna eller advokat.

Thyra flyttade snart tillbaka till Stockholm och sonen Gunnar fick hon nog bara träffa tidvis. Sonen Arvid Rydén vet jag inte om hon över huvud taget umgicks med. Thyra överlevde Arvid med 15 år.

FINLAND - FINLAND!

Brevväxlingen mellan Anna och hennes kusin Hia Björkenheim fortsatte. I ett brev (före 1910) är Hia bekymrad över svägerskan Thyra Björkenheims sjukdom men bryr sig också om hur Anna mår: "... du förstår hur svårt det är med barnen. Flickorna hafva god vård bättre kan man ej önska. Men de kära små gossarna. Lifliga som eld i blå ... Genom Gösta hörde jag att du fortsättningsvis är sömnlös. Kära Anna hvad det är ledsamt ..."

I början av år 1912 tycks Gösta B. ha besökt Sverige. Hia skrev påsken 1912: "... Gösta tyckte så mycket om dina söner, tyckte Lennart såg så pålitlig och duktig ut. Daniel åter så pigg och vaken. O! Anna att du finge glädje af dina söner och att brödrakarleken dem emellan växte stark och fast. De två äldsta äro ju redan menn. Gud gifve att Gustav med glädje finge ingå i det kall hans far så längtade efter för honom..."

1913: "... I farfars slägt har byggandet varit en mani - det har byggts mycket och det har byggts väl, men här är frågan om ett annat byggande - förändligt - förädladt."

Från 1915 är breven censurstämplade med ryska bokstäver.

Vi kan som nämnts inte finna i breven att Anna var engagerad i politiken. Dock skrev hon en gång till sonen Carl att han borde hålla sig med en tidning för att kunna följa med vad som hände i samhället. Och Hia Björkenheim höll henne underrättad om vad som försiggick i Finland.

Första världskriget, ryska revolutionen och det finska inbördeskriget satte djupa spår. I december 1917 förklarade lantdagen Finland självständigt. I januari 1918 utbröt det tragiska inbördeskriget. - frihetskriget, med många förluster och terroråd på båda sidor. Annas släktingar drabbades - hennes kusin Gösta Björkenheim sköts bakifrån i Korja norr om Kymmene bruk, hans son Magnus stupade i Tammerfors och kusinen Athniel B. från Orisberg sköts på Kymmene.

Hia skrev den 22 maj 1918:

"Kära Anna!

Sedan den 5 te är jag här och bidar den stund vi skola återfå stoftet af vår kära.

-

Märtha är i dag i Helsingfors för att öfvervara sin brors och 8 andra tjenstemäns härifrån begrafning, samt begrafningen af den unga ädla doktor Hjelts som frivilligt tvang sig med då de togo Gösta... Magnus stoft bidar i Helsingfors att sänkas i grafven samtidigt med sin fars. -

Döden är barmhertigare än lifvet. - Alldrig har väl missräkning, skam, sorg förtviflan så öfverväldigande trätt oss till mötes som nu.. Din vän Hia."

Brevet andas också bitterhet mot Sverige, mot dess passivitet, mot orättvisan att vi svenskar förskonades.

I början på 1940-talet fick Hia åter vara med om ett förödande krig, som också då drabbade hennes släktingar. Men det slapp Anna Almqvist att få veta. Se även vad Gösta Björkenheim (d.y.) uttryckte 1999 vad rörde oroligheterna i Finland 1906 och också vad som hände 1918 : "För Barbros och min personliga del vill vi mest av allt bidra till den tendens att lindra motsättningarna, som lyckligtvis på alla håll blivit rådande."

ÖVRIGT FRÅN 1910- OCH 20-TALET

Brev till Gustaf 1912. Gustaf och Carl är tydligen i Fjällnäs: "Gerda går med faster Li på Stadion."

Odaterat. Från Anna till Carl: "Onsdag qväll. .. Vi skola ej i första laget tro allt som ropas ut om kriget dessa dagar ..."

Från Anna till Carl den 13 juli 1915. Carl vistas i Håtuna prästgård i Uppland och skall konfirmeras i kyrkan där.

"... Vi trifvas godt ... Hvarken Lennart Daniel eller mostrarna låta höra af sig fastän samtliga fått Gerdas porträtt ... På Janslunda hafva de börjat med höet. Lasse och Maja äro krya. Ulla går och väntar på mässling ... Gerda kommer att

förstå att hon bjudes vara med om något mycket högtidligt och bör skicka sig derefter ... I morgon reser jag till staden ity jag råkat bita af en af mina få återstående tänder i öfre munnen ... "

Från Anna till Carl, antagligen 1918.

" ... ring på till faster Li och fråga om du får bo hos henne. Kanske är Hedvig inflyttad eller servanterna göra rent vid Villagatan så att det går för sig. Andra kan jag ej ifrågasätta i dessa smitt tider vilja göra det ... Angående honungen så fick Nils Ekwall (Almqvistsläkting) lof - tvingades lemna 100 kg till folkhushållningskommissionen ... "

Från Anna till Carl 5/8 1920.

"Herr Carl Almqvist Jernvägsbyrån Nynäshamn.

... I dag kom Alice Quensel på genomresa hit, stannar tills i morgon och bor hos oss. (Gerda och hon delar rum.) Det var roligt träffa henne. Hon helsade dig. Tante Anna Quensel är hos Kjellanders nu en vecka. Faster Anna haft kafferep i dag p.f. för Cronhielms och vi m.fl. och jag har syltat litet - i går ..."

Från Anna till Carl. Antagligen den 19 oktober 1920:

" ... Intet bestämt om huset ... Om torsdag kommer Daniel. Jag skall försöka att taga honom på rätt sätt. Men jag vet att det ej går så lätt ... I morgon går jag med öfriga släkten och gratulerar 50-åriga Tante Nina (Nina-Aline Cronhielm) och derefter på kafferep hos Tante Anna Quensel. Annars är jag sällan eller aldrig bortbjuden och trifs bäst med det!"

Anna skriver också att hon har lämnat några av Carls gamla kläder till "rädda barnen", bl.a.ett par "bussiga sveziakängor som Gerda haft till skidkängor. Gerda har emellertid fått ett par nya riktiga pjäxor som passar henne bättre."

Från Anna till Carl, omkring 1920.

" ... Jag glömde tala om för dig att Alice Quensel definitivt slutat vid Riksarkivet och ämnar börja studera vid högskolan ... Du kan gladt använda din studentmössa tills du blir öfver 30 år som Alice."

Från Anna till Carl, en onsdag i februari, ej vidare daterat.

Eftersom Anna fått, som alltid i februari, extra utdelning i huset, kostar hon på sig att få eller ge något. Anna har köpt och skickat ett "spelbord" av ek till Carl. Bordet köpt billigt i auktionshallen. Det liknar de spelbord som hon själv har; ett i tamburen, ett vid salsfönstret - fast de är av mahogny.

Anna är upplivad och föreslår Carl hur han ska möblera och göra det hemtrevligt.

Från Anna till systemen Elin i februari 1921.

"Måndag

Kära lilla syster

Jag skrifver i god tid för att min helsning skall nå Dig den 10 de på morgonen. Gud signe dig kära lilla syster ... Jag sänder Dig litet konfekt och den bok jag lofvade Dig till låns en gåfva till mig af Gustaf ... I morgon skall jag hafva en

kusinbjudning en tolf fruntimmer. O om du vore med! Jag kan glädja dig med att Fanny E. är på bättringsväg efter sin svåra operation ... Hon hoppas redan i slutet af denna vecka få resa till Högfors på flera veckor och hvila. Carl var hemma i går trött men glad öfver att kunna sköta en så pass stor kassörsbefattning. Lennart bor hos Sandells (Landells?) trifs utmärkt der och i Hofrätten. Gustaf kommer hit på en tre dagar ... Jag är rätt kry var i går i Adolf Fredriks kyrka med Carl ... Jag var bjuden i qväll till Moster Aline (Cronhielm, f.Björkenheim, Ebba Björkenheim-Björkmans två år yngre syster) men orkade ej efter köksgöromålen. Moster fyller 75 år den 5 Mars ... "

Från Anna till Carl.

"Söndag e.m.

Kära min gosse!

... Husköpet (försäljningen) gick om intet genom att farbror tog råd af en affärsvän ... rådde att behålla det då husvärdet kommer att stiga och hyrorna äro för låga ... Jag behåller min "stora" våning. Jag har det så bra här och så hemtrefligt för Er att komma hem ibland och alltid veta att pojkrummet står för Er räkning. Jag är trött efter allt funderande och har dessutom blåskatarr så jag får hålla mig i stillhet ... Daniel har varit hjälpsam och snäll. ... "

Från Anna till Carl. Odaterat som vanligt, någon gång i början av 1920-talet.

" ... Glad öfver att du fått dagens tidning. Man måste följa med sitt lands och medmänniskors intressen ... "

Från Anna till Carl.

" ... Vi hafva både du och jag rätt nervösa temperament och när de nötas emot hvarandra i hvardagslag uppstår så lätt små explotioner. Innerst inne äro vi de bästa vänner ... "

Anna Almqvist. Julafton 1922:

"Säg, hvad är stort?

Det är att menskors pris försmå. Att utan det den vägen gå Som är betingelsen för samvetsfriden.

Det är att icke akta smått Det kall vi fåtloch bida i förtröstan stilla.

Det är att nästans nöd förstå Och ej försmå Att stödja dem som äro svaga.

Det är att tro i mörka tider att ljuset segra skall omsider

Och solen båda morgonväkt."

DE VUXNA BARNEN

fram till 1924

LENNART

Vad jag hört berättas om Lennart: Han kunde aldrig förlåta sina föräldrar att de som kusiner (dubbelkusiner) hade gift sig med varandra och fått barn. Hade de då inte hört om ärftlighet och inavel?

Lennart tog studenten vid Norra Latin 1908, studerade juridik i Uppsala och Stockholm och blev slutligen häradshövding i Luleå domsaga, Boden.

Ett enda brev från Lennart till hans mamma finns hos mig. Det är inte särskilt innerligt.

"Ånäset 20 mars 1915.

(Lennart klagar över arbetet som är enahanda - det var bättre i Alingsås.)

... det är underligt att trängseln på en så tråkig bana skall vara så allvarlig som den är. Adepterna tyckas - som jag - ha förts in på den med förbundna ögon."

Den femte september 1922 gifte sig Lennart med Hanna Olsson (f.1891) i Sireköpinge kyrka. Ett foto finns från kyrkan och ett med brudparet stående framför verandan till ett pensionat. Lennart ser nöjd ut men har händerna på ryggen. Bruden Hanna är en fyllig skolkökslärarinna, klädd i den tidens missklädsamma brudutstyrsel. Vigsselförättaren är en äldre man - inte brodern Gustaf. På fotot ser man den lilla församlingen bakifrån; möjligen kan man urskilja Anna och Gustaf. Vad tänkte Anna?

Man har berättat att Lennart hade bestämt att Hanna och han inte skulle ha barn - han fruktade arvsanlagen. De fick dock sonen Jörgen, först 1926; denne omkom tragiskt i en bilolycka när han var tio år.

Att Lennart 1915 skrev att han hade valt en "tråkig bana", det motsägs av allt som skrevs och talades om honom vid hans död.

Minnesord ur Norrländska Socialdemokraten om häradshövding Lennart Almqvist:

" ... Han var nämligen icke bara ämbetsmannen, domsagans hövding och rättskipningens främste man i vår bygd: han var framför allt medmänniskan, som kände och levde med sin omgivning. Almqvist var inte bara en ovanligt samvetsgrann och kunnig domare, som dömde 'efter Guds och rikets lag'. För Almqvist blevo de rent mänskliga rättsanspråken och rättssynpunkterna alltid tungt, kanske rentav tyngst vägande ... " En annan minnestecknare: " ... Lennart Almqvist var en ovanlig domare, en säregen människa med fin intuition, med ett klart intellekt ..."

GUSTAF

Gustaf tog studenten, också han i Norra Latin, 1911, studerade teologi i Uppsala och prästvigdes i Västerås 1918. Han hade därefter olika pastorstjänster i Dalarna och Västmanland, bl.a. v. komminister i Grythyttan, och 1924 blev han utnämnd till komminister i Norberg. Möjligen hann Anna få höra om hans utnämning.

År 1912 på hösten blev Gustaf inlagd på Samariterhemmet i Uppsala, där Anna hälsade på honom. Det konstaterades Tbc i en lunga, och han remitterades till Romanäs sanatorium utanför Tranås. Där vistades han periodvis, tills han 1913 ville bli flyttad till Österåsens sanatorium, Sollefteå. Orsaken: Gustaf tyckte det var för dyrt och "överklassigt" på Romanäs - han ville vara på ett enklare ställe. (På Romanäs var kostnaden 7,50 kr - 10 kr per dag, i Österåsen 0.50 kr upp till 3,50 kr för enskilt rum.) Denna sjukdom försenade naturligtvis hans teologiska studier - men han gav inte upp. Och tuberkulosen återkom aldrig.

En hel del brev från Gustaf till Carl finns kvar:

"Stockholm den 7 januari 1918.

... Mamma är alltså bra nog trött och jäktad. Hjälp henne så godt du kan med omsorger och - framför allt - vänlighet! ... "

"Leksand den 5 juni 1918.

... Morgonen efter min ankomst hit (på kvällen föregående dag) väcktes jag af prostens, som stod lutad öfver min säng, med det hugnesamma uppdraget (orsakadt af komministerns plötsliga men nu öfverståndna sjukdomsfall) att omedelbart kläda mig för att med skjuts afresa ensam till tvenne på hvarandra följande skolexamina, hvilka det ålåg mig att 'öfvervara' och 'afsluta' samt döpa barn, 3 på ena stället, 1 på det andra. 'Allting går' säga Daniel och mamma. Och det gick."

"Leksand den 12 sept. 1918.

... A pro pos katekesen, så får jag nu ett ganska ordentligt knog, när det gäller att själf lära mig katekes, så att gummorna och gubbarna inte slå mig på fingrarna, när jag i oktober skall fara omkring på husförhör i byarna och förhöra gammal och ung ... "

DANIEL

Även Daniel avlade studentexamen vid Norra Latin, endast 18 år gammal år 1913. Han studerade historia och nordiska språk i Uppsala och blev där fil kand 1918. Efter studier vid Stocholms högskola blev han fil lic 1931.

I januari 1913 skrev Gustaf till brodern Carl, då denne ville ha råd beträffande sin skolgång: " ... Du ser ju hur t.o.m. Daniel och Lennart ännu gå ovissa om lefnadsbana..."

Bengt Hildebrand skrev i sin minnesteckning över Daniel Almqvist i Personhistorisk tidskrift 1951 bland annat:

" ... Daniel Almqvist hade ett aldrig upphörande sportintresse och det diskuterades en tid inom den Almqvistska familjen, om han skulle välja officersbanan. Han var emellertid ej nog stark därtill och planen förföll. Villrådig försökte han sig, på familjens tillrådan, i affärslivet, nämligen på Broströms skeppsredarkontor i Göteborg, men ledsnade genast. Höstterminen 1913 kom han till Uppsala för att börja universitetsstudier. Han var redan vid denna tid starkt förtegen om sitt eget. Det visade sig dock snart, att han kommit in på en bana, som i hög grad passade hans intellekt

... Ideellt nationell till hela sin läggning deltog han i den dåtida studentungdomens försvarsrörelse och dess arbete. Bl.a. var han som 19-årig student med i högerns valturné hösten 1914. Det var då som han, enligt sin mors uttalande, "andligen förlyfte sig" och på ett sätt förlorade sin själsliga elasticitet ... "

Daniels idrottsintresse visade sig tidigt, och Olympiska spelen i Stockholm 1912 blev en höjdpunkt för sjuttonåringen. Enligt vad jag har hört berättas var unge Daniel då sportreporter för en av de större Stockholmstidningarna!

Anna talar ibland om Daniel i sina brev till sonen Carl:

Sommaren 1916.

"Vet du det är rätt svårt att ej vara orolig om hur Daniel mår. Jag vet nämligen intet af honom sedan han rest."

Antagligen samma sommar.

"Daniel lät ledsen det gör mig så ondt om honom. Men Gud skall nog välsigna honom. Lennart äfven."

19 oktober 1920.

"Om torsdag kommer Daniel. Jag skall försöka att taga honom på rätt sätt. Men jag vet att det ej går så lätt ... "

CARL

Carl blev student vid Sofie Almquists samskola 1919, studerade vid Påhlmans handelsinstitut 1919 och genomgick Barlocks handelsinstitut 1920. Han var kontorist vid Nynäshamns järnvägar 1920-1926.

Våren 1909 fick Carl gå över från Brummerska skolan till Almquistiska samskolan på Nybrogatan.

Carl kämpade sig igenom denna skola. Han hade flera svårigheter; han stammade, han var långsam (men plikttrogen), kamraterna retade honom. För att pröva om Carl passade bättre för praktiskt arbete, fick han en tid vistas hos släktingar på Östad utanför Alingsås. Annas moster, Sigrid Björkenheim, hade 1874 gift sig med sin kusin (på modern Sofias sida) Jonas Alströmer, godsägare och disponent för Östads barnhus och säteri. Carl fick delta i jordbruket under ledning av Annas kusin Thore Alströmer.

Anna skrev till Carl när han var på Östad:

"Janslunda 27 Juni 1917

Käre Carl!

Jag har i dag något särskildt att skriva till dig om. Närslutna bref fick jag sedan du rest. Deraf framgår att 'Signe' och Rektor S. anse, att du, äfven om du pluggade, som du tänkt det i sommar, du ändå skulle hafva ytterst små utsikter att taga studenten till våren. Nu föreslår 'Signe' att du skulle hvila i sommar och sedan taga om tredje ringen ... det var nu för att höra farbror Knuts (de omyndiga barnens förmyndare) uppfattning i denna sak som jag reste hit. Farbror är ense med mig om att, därest du bestämdt ej vill skjuta upp studentexamen till våren 1919 så vilja vi ej motsätta oss att du redan nu lemnade skolan och slår in på något praktiskt som ej fordrar studentexamen ... synes det vara bästa lösningen om det visade sig att du hade krafter och utsikter att få stanna der du är och en tid pröfva på praktiskt arbete ... men jag vet ju

alls ej om du kan få stanna på Östad ... så får jag sedan vidare höra af dig och derefter sjelf skrifva till Tore A."

Men Carl passade naturligtvis inte alls för praktiskt arbete. Han återvände till skolan och tog så småningom studenten 1919. En bragd. Med fortsatt möda gick så Carl på handelsinstitut och fick 1920 anställning som kontorist vid Nynäshamns järnvägar.

Med oförtröttlig uppmuntran skrev Anna brev till sonen där.- Carl misströstade ofta - han fann arbetet själsdödande och han kände sig otillräcklig. I Annas brev finner man alltid bibelcitater, ämnade att stärka Carls självkänsla. Anna sände möbler och andra saker, så Carl skulle få det så hemtrevligt som möjligt. Carl stod ändå ut i Nynäshamn till 1926.

Carl skrev brev till brodern Gustaf som också svarade uppmuntrande - men ibland "tog ner sin lillebror på jorden". T.ex. hade Carl höga förväntningar på "Kvinnan och äktenskapet". Dessutom ansåg Carl att prästyrket var det bästa tänkbara. Gustaf svarade att Carl nog hade en alltför idealistisk bild, både av Äktenskapet och Prästkallet. Icke förty funderade Gustaf (skrev till präster och biskopar i frågan) på utvägar för Carl att så småningom kunna bli präst "på dispens". Carl förmådde inte gå den arbetsamma vägen.

Tilläggas bör att Gustaf var den av bröderna som hade mest fördrag med sin något originelle och påfrestande lillebror. Därför delade de också rum i våningen på Norr Mälarstrand, medan Lennart och Daniel hade var sitt.

GERDA

Anna Almqvist flyttade med sina hemmavarande barn till Lilljansplan 6 hösten 1911. Lilla Gerda började i Sandströmska skolan höstterminen 1912. "Anna Sandströms skola ... Sedan 1907 disponerar skolan egen lokal, Karlavägen 25 ... Den är ett fullständigt 8-klassigt elementarläroverk för flickor med 3-årig småskola. Afgångsbetyget medför s.k. normalskolekompetens ... " (Nord. familjebok 1916)

Skolflickorna lekte i Humlegården. Gerda mindes hur en gång någon ryckte henne så underligt i flätan. Hon vände sig om - och där stod en häst!

Ur Hugo Hamiltons "Dagböcker 1911-1916": Den 22 maj 1915 " ... På Högfors voro Carl och Agnes Lagercrantz med döttrarna Ebba och Lotty, Eva Hamilton samt lilla Gerda Almqvist.

Brev från Anna till systemen Elin, februari 1921.
" ... Gerda tycker om sin läsning och sin präst!"

Från Anna till Carl, odaterat.
" ... Gerda har i dag varit hos Bergmans på landet ... "

Gerda hade det besvärligt med brodern Carl. Carl hade fått vara "yngsta barnet" i sex år, då lillasystern Gerda föddes. Gerda blev en rival. Carl, som själv för det mesta kände sig i underläge, retades och pikade systern upp genom åren

Gerda hade flera vänner som hon blev hembjuden till, bl.a. Britta Frick, "som senare blev ett slags 'moster' för Elisabeth och mig, och som ursprungligen introducerade Mamma för släktingen Kurt" (Gerdas son Hans Tåhlin 1999) Britta Fricks mor hette Ester, f. Tåhlin.

Hösten 1923 skrevs Gerda in i "Ateneum för flickor. Småskoleseminariet."
Gerdas kusin, Vera Almqvist, hade gått igenom detta seminarium 1918-1919.

Vårterminen 1924 hade knappt börjat förrän mamma Anna blev svårt sjuk och dog i februari. Gerda var nu föräldralös.

SLUTET

I januari 1924 känner sig Anna dålig. Hon skriver sitt testamente, inte formellt, inte bevittnat, men undertecknat. Hon vill att all hennes egendom, lösöre och del i huset skall fördelas lika mellan hennes barn. Dock vill hon att Daniel skall kompenseras för att han tidigare sålt sin andel i huset för billigt. Så skedde också, när Lilljansplan 6 såldes 1930.

Anna skriver också ner hur hon önskar att lösöret skall fördelas bland barnen.

Redan 1914 hade Anna aningar om att hon kanske inte skulle leva så länge. Därför skrev hon nedanstående "À mes enfants när det gäller":

Den femtonde januari 1924 skriver den gamla vännen, kusinen Aimée Åkerhielm, sitt sista brev till Anna. Aimée vistas på Ulricehamns sanatorium och är mycket sjuk. Men hon skriver positivt om sin jul i sjukrummet, om den vackra utsikten, om sol och snö och rimfrost. "Men det var det jag ville säga - måtte det nya året också i inre afseende bringa sol, ljus och frid in i ditt hjärta och i ditt hem! - Kanske komma vi att vara mera tillsammans detta kommande år än förr, om nu Gustaf blir komminister i Norberg."

Men Aimée Åkerhielm och Anna Almqvist skulle inte komma att vara mera tillsammans. Båda dog det året, 1924.

Den första februari 1924 skriver Anna sitt sista brev till sonen Carl. Hon är tydligen nyopererad, hon talar om professor Hedenius och Sabbatsbergs sjukhus. Hon beskriver sig själv upplagd på operationsbordet, skämtande med läkare och sköterskor, "redo att skäras upp som en kalvstek".

I Anna Almqvists sjukjournal (Sthlms Stadsarkiv) är den femte februari angivet som första dag, då man gör anteckningar om puls, temperatur m.m. Den 29/2 är sista noteringen. Där står DÖD med stora bokstäver, "kl. 4.20 e...Diagnos: Cancer hepatit" (cancer i levern).

Å mes enfants när det gäller.

Helsning skriven redan 1914, genomläst 1916.

Till sist ett ord att framföra till barnen alla fem.

De skola ej plågas af att jag varit klen. Det har aldrig varit för svårt och ofta lättare än de kunna tro. De skola känna att de varit mig alla till glädje och oändligt kära! De skola vara förvissade om, att jag känner det så, att det varit min klenhet och deras nervösa temperament, som vållat dissonansen i hemmet. Jag minns bara det ljusa och vackra som deras älskliga karaktärer skänkt mig och jag välsignar dem med min bästa välsignelse, lemmande dem i vår allsmäktige, allgode Faders vård i vår kärleksrike, förbarmande Frälsares ledning och hägn, - bedjande få följa dem från der jag är för att tillhvisa dem uppmuntran och tröst så ofta, så innerligt jag det kan.

-- Gud signe Dig Lennart, i hvars hjertas djup så mycket godt finnes, väx Dig stark min egen gosse. Gör redligt ditt bästa med Dina möjligheter det är måttet för krafvet på Dig; blif till välsignelse och lef glad under Guds hägn och följd af mina välönskningar. Hvad Du kunde af godt har Du skänkt mig i oförvitligt lif och skygg kärleksfullhet, den Du ej ville visa för andra. Haf tack!

Du Gudstaf, käraste, tack... Du skall hjälpa syskonen. Du skall växa glad och frimodig - Gud skall hjälpa Dig.

Du Daniel min idealist, blif det bästa inom Dig, med Din Guds hjälp! Det skall gå genom daglig trohet, ja, trots stundens misstag. Du skall komma Hem, Gud gifve på ljus, solig väg.

Du Carl, min redlige gosse! Gå din väg fram trygg i Guds hägn! Det skall gå Dig väl och ur din sorgtyngda barndom skall en glad, en ljus ungdom växa fram och bära frukt.

Du min lilla flicka, min lilla Gerda! Gud gifve kärleksfulla händer finge fostra Dig till allt hvad Du i Guds kraft kunde blifva om Du går raka vägar, ät glad och kärleksfull och sann. Jag skall se ner till Eder alla, Gerda ej minst. En gång mötas vi igen lyckligen Hemma.

Anna Almqvist fick vila i den Almqvistska familjegraven på Lindhagens kulle, Stockholms Norra begravningsplats, bredvid stoftet av sin make och sin lilla dotter Agnes. Ytterligare tre av deras barn begravdes där - Daniel, Gerda och Carl.

Vänligt över jorden glänser
Strålen av ett himmelskt hopp;
Stilla inom tidens gränser
Evighetens sol går opp,
Ack, så stilla, att mitt öga
Hennes sken fördraga må
Och Guds dolda råd förstå.

Annas älsklingspsalm, nr 73 i 1819 års psalmbok.

EFTERORD

Nog visste ni att Anna Almqvist var en varmt kristen person? Att hon kanske var lite nervös till sin läggning? Att hon lärde sig franska tidigt i barndomen? Men har ni förut vetat att Anna kunde köra häst? Att hon tyckte illa om Oscar II? Att hon ansåg att hon var ganska snygg, klädd i vitt? Att hon inte tålde höra när någon åt knäckebröd? Att hon var "snarfyndig"?

Merete Mazzarella, finländsk författare och litteraturkritiker, skriver i sin bok "Samtal":

"De döda behöver oss - de behöver våra minnen och våra berättelser ... Genom att skriva om min farmor tycker jag att jag själv har kommit henne nära, hon dog fem år innan jag föddes, men jag känner att jag ändå har fått kontakt med henne genom hennes brev och genom vad min far berättat om henne ... Farmors värld - intensivt närvarande och för alltid förlorad ..."

MIN farmor dog två år innan jag föddes - och jag har samma känsla. Men ändå - "all we see are shadows". Vi har fått glimtar ur Anna Björkman-Almqvists och hennes familjs liv. Men har vi verkligen lärt känna flickan, hustrun, änkan?

Anna levde ett privilegierat liv i den klass och den period, som var Sverige från mitten av 1800-talet och in på 1920-talet. Vi vet att det var ett dynamiskt, ett omvälvande skede. Det var också kvinnorörelsens första tid, men ingenting av detta speglas i breven, anteckningar eller berättelser.

Anna blev myndig, när hon hade fyllt 21 år, 1885. Ett år tidigare hade "ogift kvinna" fått den rätten. Två år därefter, när hon gifte sig, blev Sven hennes förmyndare och målsman. När hon blev änka 1910, rådde hon sig själv. Men svågern Knut Almqvist blev förmyndare för de omyndiga barnen och skötte tydligen hennes ekonomi och var hennes rådgivare i alla stora frågor. Först år 1920 blev man och kvinna jämställda i fråga om myndighet. Och 1921 fick kvinnor rösträtt även i Riksdagsval.

Under sitt sextioåriga liv hann Anna uppleva många av de tekniska nyheter som vi i dag tar för självklara. Hon såg ångbåtarna fara förbi på Görvälfjärden. Som mycket liten åkte hon med fartyg och ångdrivet tåg till Schweiz. Hon fick se "nyheten" fotogenlampan ersättas av elektriskt ljus, hästspårvagnarna blev eldrivna. År 1890, den 10 november, installerades en telefon på Högfors herrgård. Aimée Åkerhielm skriver till kusinen Anna A: " ... Det är roligt att hafva den (telefonen), men det kunde vara ändå roligare om våra vänner i Stockholm också hade rikstelefon och ej behöfde gå långa vägar för att tala med oss!"

I samband med Sven A:s död 1910 får vi för första gången höra talas om bilar. I det nyuppförda huset Norr Mälastrand 22 fanns det hiss och troligen badrum. Från Högforsborna får vi veta att Lennart och Gustaf där tränade att lära sig cykla.

En stor händelse var det när familjen Almqvist fick lyssna på musiken från den grammofon som den Rettigska familjen hade.

Genom alla århundraden hade kvinnor alltid haft långa kjolar; deras hår hade fått växa utan att klippas, uppsatt i olika frisyrier. På 1910- och -20-talet började en radikal förändring: kvinnornas kläder blev ledigare och bekvämare, kjolarna blev kortare. I mitten på 1920-talet klippte alla unga kvinnor av sig håret - man "shinglade" sig. Anna hann nog inte med den radikala nyheten.

Vi ser av breven att Anna var ganska sjuklig och sömnlös under 1900-talets första årtionde. Det hade sina förklaringar. Jag vet inte om jag tar fel, men jag tycker det verkar som om Anna på något sätt levde upp efter Svens död. Det kanske ändå inte var så lätt att vara gift med ett helgon. Nu fick Anna själv ta ansvaret för sitt och sina barns liv. Hon växte nog med uppgiften.

I Bengt Hildebrands nekrolog över Daniel Almqvist skriver han bl.a:

" ... Daniels mor, uppfödd på herrgården Görveln vid Mälaren, var en livfull, elegant dam, i sitt väsen och tal väl så mycket fransysk som svensk, samtidigt en fin och god personlighet ... "

Bengt Hildebrand skriver att hon var "livfull, elegant". Jag tror att hon var spontan, hade humor, var snarfyndig. "Elegant" - kanske verkar det så på somliga foton - men hon var fjärran från det fashionabla societetslivet med dess utåttriktade, ytliga samvaro.

Sven Almqvist hjälpte många som var i ekonomiskt trångmål. Anna gav kläder till Rädda Barnen och gick på välgörenhetsbasarer. Vi kanske fördömer den tidens "välgörenhet"; man betalade dåligt den arbetskraft man anlätade, man skänkte allmosor och delade ut matkorgar till jul. Men vad gör vi, vid vårt sekelskifte? Köper billiga kläder, sydda av lågavlönade asiatiska kvinnor, skickar pliktskyldigast några hundralappar till katastrofoffer.

Men det är förmätet av mig att göra en analys. Var och en som läser detta får bilda sin egen uppfattning om Anna Almqvist och hennes liv. Det är fel att bedöma henne efter våra nutida värderingar.

Men nu har ni nog undrat varför jag förde in lilla Anna Jansson från Kolbäck i den här skildringen? Vad blev det av lillpigan i Frändesta by i Dingtuna? Jo, hon

gifte sig med sonen i granngården, hon fick tre barn och åtta barnbarn. Anna Almqvist fick också åtta barnbarn.

Tiderna förändrades, och så hände sig sommaren 1949 att ett av Anna Jansson-Petterssons barnbarn gifte sig med ett av Anna Almqvists barnbarn. Så kan det gå

Något som förenade de båda "Annorna" var deras varma, kristna tro.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Muntlig tradition: Carl Almqvist och Gustaf Almqvist
BREV, bouppteckningar, arvskiften

Högforsarkivet (KB)
Riksarkivet
Stocholms Stadsarkiv

Carl Almqvist: Minnesanteckningar

Sven Almqvist: Ludvig Theodor Almqvist 1818-1884. En
minnesteckning.(Uppsala 1984 A&W)

Per Andersson: Smålandssläkten Almqvist (Almqvistska släktföreningen 1992)

Gösta Björkenheim (d.y.) Uppgifter i brev 1999)

Hia Björkenheim, brev

P.A. Fogelström: Mina drömmars stad (Bonniers 1960)

Märtha Gahn: Minnesbilder från det Palmeska huset

Hugo Hamilton: Dagböcker 1911-1916 (Norstedts 1955)

Bengt Hildebrand: Särtryck ur Personhistorisk Tidskrift 1951

Olof Lagercrantz: Agnes von Krusenstjerna (Bonniers 1963)

Selma Lagerlöf: Mammans Selma (Bonniers 1998)

Gurli Linder:Sällskapsliv i Stockholm under 1880-1890-talen (Norstedts 1918)

Bertil Lundman:Glimtar ur ett långt liv (Bertil Lundmans antropologiska
institut 1991)

Merete Mazzarella: Samtal (Söderström & C:o Ekenäs 1990)

Alice Quensel:Äldsta dotter (WW 1958)

Birgit Rausing: Ester Almqvist och hennes krets (Signum i Lund 1998)

Bertil Risveden: 500 år på Görväln (Järfälla kommun 1991)

Arundahti Roy: The God of Small Things (Flamingo 1997)

Görväln

Villagatan 3, Stockholm

Anna Björkman

Anna Björkman och Sven Almqvist
förlovningsfoto 1887

Juener

H. Osti Upsala.

Sven Almqvist

R. Karlsson
Kongl. Hof-fotograf

STOCKHOLM.

Lennart

Anna Edlund

STOCKHOLM
Drottninggatan 46.

Agnes

R. Karlsson
Kongl. Hof-fotograf

STOCKHOLM.

Gustaf

H. Höglund

STOCKHOLM
Drottninggatan 33

Daniel

H. Höglund

STOCKHOLM
Drottninggatan 33

Carl

Abel Jäger

Drottninggatan 33
STOCKHOLM

Gerda